

GRUNDTVIG 1848—50

Af Erik Møller.

Aaret 1848 betød i mere end én Henseende et nyt aandeligt Genembrud for N. Fr. S. Grundtvig. Det var imidlertid først senere, han saa det saaledes, at »et *Frihedens* og *Daadens* Morgengry . . . er umiskienligt i Frederik den Syvendes Tid«¹). Straks laa Fremtiden mørk for ham. Christian VIII's Død var et Tordenslag. Uvilkaarligt maatte han faa en Fornemmelse af, at det nu kunde have lange Udsigter med Virkeliggørelsen af hans Hjærtedrøm om Højskolen i Soer; og det aabne Brev ved Tronskiftet bebudede tilmed, at den nye Konge agtede »at tilendebringe den af Ham [Christian VIII] paatænkte Ordning af Statens offentlige Forhold«. Det var Enevælden, som blev ringet ud, den Forfatningsform, som Grundtvig hidtil havde ment, at »det *virkelig* oplyste Danmark« ikke ønskede ændret²).

Men ogsaa inden 20. Januar 1848 havde Grundtvigs Sind været tungt; der er Stemning af den hældende Livsdag over hans Digt fra Oktober 1847: Efteraaret (»Derfor bære Blus vi med Glæde«³). Og dog var han gaaet ind i 1840'rne med stor Fortrøstning. Han skriver 12. Januar 1840 til Ingemann⁴), at han »bestandig [er] sysselsat med Tanken om, hvad der vil og hvad der, efter mine Tanker, kunde og burde ske i den nye Konges Tid«. Han havde dengang begyndt en ny Præstegerning. Han nærede godt Haab om sin Sorø-Plans Gennemførelse; 1. Februar 1843 fik han virkelig Lejlighed til at redegøre for den under en Audiens med Christian VIII⁵). Han skriver to Aar senere i Forordet til sit Skrift: »Udkastet til en ny Trykkelov, fra Literaturens Side betragtet og fraraadet«, at han

[staar] ikke langt fra Grændsen for min jordiske Virksomhed, staaer der med samme levende Deltagelse for eller imod Alt hvad der angaaer baade det udvortes og indvortes Menneskeliv og med samme levende Afsky for Alt, hvad der gatter sig ved at nedrive det Bestaaende, nedsætte det Ophøiede og skamskænde det Hellige⁶).

Og dog var der noget i Vejen. Der er ikke den Grøde i hans Forfatterskab som indenfor det foregaaende Tiaar. Af nye, større Ar-

bejder kun en forøget Udgave af »Kronike-Riim« (1842) samt »Brage-Snak om græske og nordiske Myther og Oldsagn« (1844), ellers en Række mindre Indlæg om Dagens Spørgsmaal. Men til saadan Skribentvirksomhed havde han ogsaa fundet Tid i 1830'erne, og samtidig kom »Nordens Mythologi« (1832), »Haandbog i Verdens-Historien« (1833 og 1835⁷), Foredragene paa Borchs Kollegium 1838 (»Mands Minde«) og hans Arbejde med Sangværket. Vi føler noget lignende gennem en Bemærkning af Fru Lise Grundtvig i et Brev fra 1849⁸): »hvad forandring mit Liv har gennemgaaet især i de sidste 5—6 Aar kan jo ikke staa saa klart for Nogen som for mig selv«.

Skyldtes disse Stemninger den sjælelige Depression, som atter havde ramt Grundtvig i Foraaret 1844? Næppe. Han kom hurtigt over den. Allerede Mødet paa Skamlingsbanken den 4. Juli og Hjemfærden derfra blev nogle af de skønne Dage i hans Liv; vi ser, hvordan han lever i Mindet herom⁹). Den ovenanførte Bemærkning fra 1845 viser ogsaa, at han stadig havde Mod paa Livet. Noget forklares maaske ved Vanskeligheder i Hjemmet, og man har henvist til, at Fru Marie Toft ved denne Tid kom ind i Grundtvigs Tilværelse¹⁰), men han siger selv, at Bekendtskabet fra 1845 »vel først under *Krigen* for *Danmarks* Tilværelse, hvori vi begge tog den meest levende Deel, blev til inderligt, uopløseligt Venskab¹¹). Det afgørende var utvivlsomt Forholdet til Børnene; Grundtvig skriver 16. Juni 1843 fra London til Sønnen Johan¹²), at han er bange for, at det fremmede, der er kommet dem imellem, beror paa »en dybere Uenighed, bevidst eller ubevidst, om Livets rette Værd og store Maal«. Han nævner senere, at der ogsaa har været Besvær med Sønnerne under hans »Afmagt« i 1844¹³), hvor Datteren, Meta, var hans bedste Trøst. De Vanskeligheder blev ved ogsaa under Trearskrigen, hvad vi kommer tilbage til. Pinseaften 1848 skrev Grundtvig saaledes om Børnene:

Nu er de lagte i Verdsligheds Lænker,
Vandre i Trældom og drømme sig fri,
Ynke mig gamle som Verden mistænker,
Bede og storme: O, vær dog som vi!
Ej vil jeg lyde, ej heller jeg maa,
Tit mig dog Taarer i Øjnene staa¹⁴).

Dette kaster utvivlsomt ogsaa Skygger tilbage over de foregaaende Aar.

Sønnerne forklarede paa deres Side, at de var nødte til at hævde deres Selvstændighed overfor en saa mægtig Personlighed som Faderen¹⁵). Men under disse Brydninger kunde Grundtvig ikke andet end

føle, at han begyndte at blive gammel og mere endnu. Engang i 1841 havde Sønnen Svend overrasket ham med et Ønske om at blive Ingeniørofficer, og Grundtvig skriver i den Anledning lidt mismodig til Ingemann*): »sandt er det jo, at jeg ikke har beregnet mine Sønners Dannelse paa det nærværende Øjeblik, men paa den ny Tid, jeg venter«. I Virkeligheden er der meget, som brister her. Grundtvig havde troet og troede vel fuldt og fast endnu, at han havde fundet Forløsningsordet, hvor det gjaldt Opdragelse og Oplysning. Uoverensstemmelserne med Sønnerne kunde ikke andet end vise ham, at Livet ikke laa saa enkelt som Læren, og den ny Tid, han ventede, var i hvert Fald ikke kommet. Den Slags Erfaringer paaminder uvilkaarligt Menneskene om »Dødsens mørke Grav«. Og det næste Spørgsmaal bliver da: kommer den Tid, vi venter, overhovedet? Det gik ogsaa sent med Værket paa andre Omraader. Grundtvig synes saaledes omkring de tres at have mærket Aarenes Vægt. Han siger selv i »Brage-Snak«:

Det seer lidt fortvivlet ud med Folke-Livet og det Borgerlige Selskab selv i *Norden*, hvad der vist nok ligesaavel er den *Plutoniske Alderdoms* som den *Zeusiske Ungdoms Skyld*, men hvad dog kun *Ungdommen* kan raade Bød paa¹⁶).

Saa var det at »Nordens Kæmpe-Aand og Danmarks høie *Lykkestjerne*« i 1848 aabenbarede sig for hans Øjne¹⁷).

Som allerede nævnt saa Grundtvig dog ikke dette straks. Da det blev udtalt i Frederik VII's aabne Brev, at han vilde »omfatte samtlige Landsdeles Beboere med lige landsfaderlig Kjerlighed«, opfattede Grundtvig dette som et Anslag af hans forræderiske Raad-

*) Grundtvig og Ingemann 246. — Spørgsmaalet om Grundtvigs Forhold til Ungdommen i al Almindelighed melder sig ganske naturligt her. Han siger selv i »Brage-Snak«, at han føler sig »gladest og lykkeligst i en livfuld ungdommelig Kreds« (378), og Martensen fremhæver »den uforlignelige Maade, hvorpaa han [Grundtvig] kunde vinde Yngre« (Af mit Levnet II 52). Paa den anden Side forklarer Ludvig Zeuthen, at Grundtvig ganske beherskede den Kreds af unge, der samlede sig om ham, afviste andre Meninger end sine egne eller gjorde dem til Latter (Et Par Aar af mit Liv 17). Sønnerne mente altsaa, at de maatte hævde sig overfor Faderen, men det vil selvfølgelig altid blive et særligt Forhold. Selv siger Grundtvig, at han ikke forlanger, at de skal gaa i hans Kølvan (N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Trearskrigen 66), men han fejer dem føleligt af, naar deres Breve ikke passer ham. Han kan ogsaa give skrappe Svar, naar Tilhængere og Venner fremsætter afvigende Opfattelser, saaledes Gregers Bech (Breve fra og til N. Fr. S. Grundtvig. II 315 flg.) og P. A. Fenger (samme 317—18).

givere¹⁸). Han taler senere om »den forskrækkelige Rigsdag, hvorpaa Dansk og Tydsk skulde være Hip som Hap«, der blev bebudet med Reskriptet af 28. Januar 1848¹⁹). Han beklager 1. Marts i Brev til Enkedronningen²⁰), at »Kong Christian, som kunde det, ikke fandt Midler og Held til at give en folkelig Grundlov, som det nu under den grændseløse Forvirring vil falde svært at opnaae«. Birkedal saa ham i de Dage, da Marts-Ministeriet blev til, »som en Løve, der fnyser i sit Bur«. »Han var ikke glad, tværtimod underlig feberagtig irriteret. Han billigede slet ikke Folkerøret og den store Masse-demonstration«; »han gjorde Indhug paa Alle og Alt, der kom ham nær«²¹).

Grundtvig var og blev trods sin Folkelighed en Fjende af alt, hvad han saa som menneskelig Selvtægt; han troede paa Enevælden. Borgertoget til Christiansborg den 21. Marts, som var draget forbi hans Vinduer i Vimmelskaftet, passede ham lige saa lidt som de næste Nætters og Dages langt mindre beherskede Tilkendegivelser paa Hovedstadens Gader og Pladser. Men nu som før var hans Sind delt. Han spurgte, under alt hvad der skete, sig selv, om dette dog ikke var løfterige Begivenheders Gry. I det mærkelige Digt: »Jubelaaret 1848 (Svanesang først i Februar)«, hedder det:

Nytaars-Morgen, som jeg ventede paa,
Dag og Nat i Vintre mange,
Som i Aanden tit jeg gløde saae,
Hilsed glad i Morgensange!
Rinder lønlig nu du op i Nord!²²)

Aabenbart pinte det navnlig Grundtvig, at han ikke selv var med. Den 6. Februar talte han i det nystiftede »Selskab til Haandværkerstandens Oplysning«; han saa dets Oprettelse som en lykkelig Begivenhed, men fremhævede forøvrigt her, at i Danmark var Dansk det folkelige²³). Han talte atter i Slesvigsk Hjelpeforening den 14. Marts og paapegede, at den egentlig burde hedde: dansk Hjelpeforening²⁴). Det var stadig det nationale, han slog paa. Han overvejede allerede i disse Uger Dannelsen af et Dansk Selskab, men her løb Udviklingen, som han selv har forklaret²⁵), fra ham; Begivenhederne i Holsten skabte uvilkaarligt et dansk Fællesskab. »Skraalet histovre fra Slesvig-Holsteen« havde endelig »vaagnet« Folket som Kanontordenen den 2. April 1801²⁶), sagde Grundtvig 4. April i »Dansk Samfund«. Nu kunde han være med i Bevægelsen.

Men foreløbig kom Grundtvig ikke først og fremmest til at virke ved Ordets Magt. Hans Talerør blev et Tidsskrift — »Danskeren«.

Grundtvig skal allerede tidligere have haft Planer i den Ret-

ning²⁷). Han havde prøvet én Gang før; i 1816 begyndte han Udgivelsen af »Danne-Virke«, men »Mindesmærkerne af Danmarks Krønike og Riim og Tungemaal [skulde] være noget af, hvad jeg i dette Skrift fornemmelig vil sysle med«²⁸). Her var Maalet et andet: »Danskeren«, et Ord, som end ikke hidtil er brugt, skal være

et virkeligt *Dansk Ugeblad*, som i denne forvirrede Tid kunde hjælpe gode *Dannemænd* til at forstaae sig selv og hinanden, og vel er det et Vovestykke for mig paa mine gamle Dage uden synderligt Haab om Bistand af yngre Penne ... men ... [han] tør ikke lade noget uforsøgt, som muelig kunde bidrage til *Danskhedens* Redning.

Danskerne tænker nemlig lige saa lidt paa at lægge sig til at dø som Harald Hildetand, men det gælder at faa »andet Begreb om *Dansk end Utydsk*«, og nu har »det *Danske Folk almindelig Valg-Ret*«; Valget staar mellem »*Folke-Livet og Folke-Døden*« — »*Dansk og Tydsk*«; her er intet Fællesskab, selv om andre kan »slaae deres Pjalter sammen«, saaledes »*Nordens Grander*«, der maa »staae Last og Brast« i Odins Aand og i Kraft af Asamaalet. Grundtvig ser iøvrigt »*Folke-Livet* som et sammenhængende Heelt« og føler sin »hjertelige Eenhed med Folket«²⁹).

»*Danskeren*« bliver selvsagt en af Hovedkilderne, hvor det drejer sig om at udrede Grundtvigs Standpunkter og Stemninger under Tre-aarskrigen, men dette Ugeskrift har ogsaa høj Betydning, naar det gælder at belyse Udviklingen af hans Forfatterskab og Synsmaader i Almindelighed; mange af de Emner, han i de foregaende Aar har behandlet i sine Skrifter, bliver nemlig paany sat under Drøftelse her, og dette træder navnlig frem med Aargangen 1850, da Grundtvig bliver mindre optaget af de politiske Bevægelser. Rent journalistisk gør »*Danskeren*« naturligvis et overordentlig gammeldags Indtryk: Lange, tunge Artikler kan godt fylde Hefterne helt, ja, de spinde endogsaa tit ud over en Række Numre; Slutningen kommer undertiden først Maaneder efter Begyndelsen³⁰). Maaske har Da-tiden ikke følt dette saa stærk som vi, selv om Goldschmidt samtidig i »*Nord og Syd*« viste, at man allerede dengang herhjemme forstod, hvordan Madposen, ogsaa bladligt, skulde skæres med vekslende og forskelligartet Stof. Men sælsomt har det dog sikkert, ogsaa dengang, forekommet mange, naar Grundtvig efterhaanden ikke mere nøjedes med at drøfte Sagerne i Prosaartikler, men bag efter behandlede de samme Emner eller Enkeltspørgsmaal fra dem i bunden Stil³¹).

Et andet Forhold gjorde sig imidlertid ogsaa gældende for Grundtvigs Vedkommende. Paa Forhaand skulde man have ment, at det maatte være en smal Sag for en Mand med hans Skrivefærdighed og

i Betragtning af Ugeskriftets ret uvarierede Emnevalg at fylde de seksten smaa Sider, hvert af Numrene omfattede. Alligevel faldt dette Arbejde ham øjensynligt meget svært. Han klager 26. August 1848 over, at »Danskeren næsten optager hele min Tid«. Fru Lise Grundtvig skriver lidt senere, at han arbejder »Nætter og Dage«³²). Hverken yngre eller ældre Meningsfæller kom ham til Hjælp, eller han har ikke syntes om deres Indlæg; i Aargangen 1849 er der vistnok kun tre Bidrag, som ikke skyldes Udgifteren selv³³), i 1848 er der tilsyneladende ingen. Under disse Omstændigheder greb han atter og atter til at fylde Pladsen med Digte fra Samtiden eller de foregaaende Aar; Nr. 16 1848, Nr. 8 og Nr. 18 1849 er f. Eks. helt poetiske.

Aktuel blev »Danskeren« ikke paa den Maade. Alligevel lykkedes det Grundtvig at holde sit Ugeskrift gaaende 1851 ud. Men han indrømmer ærligt, at det ikke blev læst i større Kredse; i »Rigsdags-Bogsamlingen« fandt det ingen Plads³⁴).

Men til dette bidrog utvivlsomt ogsaa, at Indholdet af Bladet var højt egenartet, Synsmaaderne særprægede og uafhængige; umiddelbart tilgængelige var de ikke. Det kom allerede frem, da Grundtvig bestemt vægrede sig ved at vise Marts-Ministeriet »blind Tillid« paa den Maade, som »Berlings-Avisen [4. V. 1848] har rigtignok indskærpet os«³⁵). Men et saadant Standpunkt var dengang endnu ikke det almindelige udenfor højkonservative og bondevenlige Kredse, og det blev navnlig dette Spørgsmaal, som bragte Ufreden ind i Grundtvigs egen Familiekreds; 31. Juli skriver han, at »under den *politiske* Urolighed« er han kommet »ikke blot i et uhyggeligt, men utaaaleligt Forhold til mine voxne Sønner«, og senere forklarer han dette med, at *de* forlanger, at »jeg skal, ligesom de, troe blindt paa Ministeriet, som bedre oplyst end jeg«. Det var noget af det sidste, Grundtvig vilde indrømme, og det er aabenbart gaet haardt til. Fru Lise Grundtvig holder ikke af at sende »Danskeren« over til Sønnerne ved Hæren; hun »synes at kunde høre Eders Uenighed og Dispyter med Fader« om Artiklerne³⁶).

Men Grundtvig fastholdt uanfægtet sin Ret til fri Kritik og frabad sig alle Slags »Hovmestre«³⁷).

*

Hvad Grundtvig i Foraars- og Forsommerugerne foreholdt de *ansvarlige Ministre* var navnlig, at de ligesom »Kiøbenhavnerne mener, at den danske Sag . . . lever og dør, staaer og falder med det Slesvigske Spørgsmaal«; for dem gælder det, efter hans Mening,

blot, at der kan komme til at staae paa *Landkortet* og i alle offentlige Brevskaber, at Danmark gaar til Eideren«³⁸).

Han saa anderledes paa den Sag. Det afgørende var for ham »Danskhedens Frelse fra *Tydskheden*«. »Striden staaer over hele Danmark«; vindes den ikke, saa rives Riget itu. Det gælder om først at være *Danske*«, at »beholde det lillebitte Danmark fra Øresund til *Vesterhav* og fra *Skagen* til *Kongeaen*«³⁹). Det var nemlig en Misforstaaelse, at »Danmarks Rige uden Slesvig slet ingen Ting« er; i saa Fald vilde »den *Danske* Sag aabenbar allerede [være] afgjort og allerede *tåbt*; thi hvad der ikke engang til *Nød* kan staae paa egne Been lader nok være enten at skyde andre omkuld eller tage enten lidt eller meget med en *Trumf*«. Og her spørger Grundtvig efterhaanden: har vort *nærværende* Ministerium opgivet Danmarks Rige, det *Danske Folkeliv* med Sproget og med alt hvad dertil hører«⁴⁰).

Men Grundtvig har ogsaa nu i 1848 dannet sig et forbavsende rigtigt Skøn om den nationale Stilling i Sønderjylland. Allerede ved Mødet i »Slesvigsk Hjelpeforening«, den 14. Marts, udtalte han herom⁴¹):

Det *Danske Land* gaaer i det allerhøieste kun saa vidt som man taler *Dansk*, og i Grunden ikke længer end man vil *blive* ved at tale *Dansk*, altsaa til ensteds, man veed ikke hvor, midt inde i Hertugdømmet *Slesvig*.

... [og] ikke engang alle de der endnu *taler Dansk* i Hertugdømmet *Slesvig* synes at ville *blive ved* at tale *Dansk*.

Om jeg derfor ogsaa havde Magt til, *mod* Slesvigernes Villie, med denne min Haand at ramme *Kongeriget* Danmarks Grændsepæle saa dybt ned langs med *Eideren*, at *Slesvig-Holstenerne* med alle deres Venner fra *Romer-Riget* skulde lade være at rokke dem, saa vilde jeg dog ikke gjøre det, især af den gyldige Grund, at det *aldrig* kunde *nytte* Danmark, men maatte umaadelig *skade* Danmark at pine endeel baade *Tyds* og *Utyds* ind i sig, der netop da bestemt aldrig blev *Dansk*.

Det Spørgsmaal, Grundtvig her rørte ved, var aabenbart brændende Mand og Mand imellem allerede inden Brudet med Slesvig-Holstenerne, selv om det endnu ikke blev almindeligt drøftet i *Presen*⁴²). Og under Indtryk af den følgende Tids Begivenheder fæstnedes den Opfattelse, han var naaet frem til, yderligere hos ham. Lidt senere skriver han i »*Danskeren*«, at endskønt

vi dog har seet, at *ikke en eneste Kiøbstæd* i Slesvig, end ikke *Flensborg*, blev os tro, men at *Syd-Slesvigerne*, alle som een, ere os hadske tilgavns, selv nu er man i *Kjøbenhavn* saa opsat paa *hele* Slesvigs saakaldte eller ikke-saakaldte Indlemmelse i *Kongeriget Danmark*⁴³).

Grundtvig ønsker ikke »at vige et Skridt paa vore egne *Enemær-mærker*«, men vil »endnu engang bede *Kiøbenhavnerne*« om

aldrig mere at tænke paa det fortydskede, forbistrede *Syd-Slesvigs* Indlemmelse i *Kongeriget*, aldrig at lade en eneste Tydsker beholde *Dansk* Indfødsret, eller en eneste Tydsk *Mund* have Mæle eller Stemme paa den Danske Rigsdag⁴⁴).

»Lokes« Frihed havde, som bekendt, ogsaa sine Grænser — men med et saadant Udgangspunkt trak Grundtvig hurtigt de nærliggende Følgeslutninger af sin Betragtning. »Han sætter det Tilfælde, at vi havde Slesvig i vor *Magt*«, og udvikler derpaa følgende:

Enten kunde vi nemlig da prøve at give det *Hele* en ligedan Stilling til Kongeriget, *eller* vi kunde prøve at *dele* det, saa Danskerne fik det i alle Maader ligesom vi, og *Tydskerne* saa godt, som de, under *Dansk* Høihed, kan have det.

Det sidste vilde baade være det nemmeste og, som det læmpeligste, være langt at foretrække, naar ikke paa den ene Side de Slesvigske Danskeres Bifald var meget *tvivlsomt* og paa den anden Side Flensborgs, Frisernes og Angelboernes nærværende Stilling saa *tvetydig*⁴⁵).

Grundtvig fattede altsaa nok Vanskelighederne ved en Deling. Men der er ingen Tvivl om, i hvad Retning hans Tanker om en Løsning paa dette Tidspunkt gik. Han mente, at det kunde »indrettes saa viselig, at *Indlemmelsen* i Kongeriget af alt det *ligeartede* ingenlunde forebyggedes, men forberedtes«, og »*saafremt* og *saasnart* som to Trediedele af de Slesvigske Danskeres valgte Talsmænd stemmede derfor, skulde hele det Danske Slesvig *indlemmes* i Kongeriget«⁴⁶).

Dette var altsaa Grundtvigs Standpunkt i Forsommeren 1848, og det blev det, han faldt tilbage paa efter de følgende treogtyve Aars omskiftelige Historie⁴⁷). Men under Trearskrigen førte den almindelige politiske Udvikling og hans Stillingtagen til den sammen med et større Begivenhedskompleks — som han aldrig lærte at overse eller vurdere — ham ind paa en ganske anden Linje, hvad vi senere kommer tilbage til.

Grundtvigs Synskreds udvidedes nemlig efterhaanden. Den 9. August 1848 rejser han Spørgsmaalet: »Kan Danmark frelses under det nærværende Ministerium?« Og hvad han nu forlanger af Regeringen »er først en *god* Krig og saa en *god* Fred«. Imidlertid forklarer han ikke nærmere, hvad han egentlig mener hermed, men det, han direkte bebrejder de styrende, er, at de ikke har regnet tilstrækkelig med Betydningen af Frihed, Frivillighed, Mod og Lykke, samt at de har tillagt Spørgsmaalet om Hærens Talrigheid en overdreven Betydning og bedt Alverden om Hjælp⁴⁸).

Vi skimter allerede her den politiske Opfattelse, Grundtvig med saa ringe Held skulde gøre gældende i de næste to Aar. Allerede 12. Juli ivrer han saaledes mod det urimelige i at ville bygge Hæren op paa Værnepligt, netop som Frihedstiden skal til at begynde. Han raader til at stole paa »*Folke=Aand og Fædernelands=Kiærlighed*, [der] endnu er stærke nok til vidunderlig at frembringe en *Ligevægt*, hvor der tilsyneladende var den meest afgjorte *Undervægt*« i det talmæssige Styrkeforhold, og han opfordrer derpaa Danmarks og navnlig Københavns »*fribaarne*« Ungdom til selv at melde sig⁴⁹⁾.

Jævnside hermed vender Grundtvig sig ogsaa mod Marts=Ministeriets Udenrigspolitik. Det er alene *Mod*, der udkræves:

Har nu kun *Danmark* Mod til det, *Mod* til at ophæve alt *Fællesskab* med *Tydskland*, og *Æresfølelse* nok til at lade haant om al *Efterabelse* af Frankerig, da, siger jeg, men ogsaa kun da, er *Danmark reddet*, kan trostigt regne paa *Nordisk Beskyttelse* og rolig vente paa en *Engelsk Arv*, der i alle Maader vil fornye og tildels fordunkle den gamle Glands.

... [han] stræber at vise, at medens vort Forhold til *Tydskland* kun er en *Rets=Sag*, altsaa en *Strids=Sag*, der især maa afgjøres ved *Sværdet*, og vort Forhold til Frankerig er mest en *Mode=Sag* ... saa er derimod vort Forhold til *hele Norden* en *Livs=Sag* og vort Forhold til *England* en *Velfærds=Sag*, som vi ikke blot maa skienke al mulig Opmærksomhed, men stræbe at lægge paa *Hjerte som uadskillelig fra vor egen Sag*⁵⁰⁾.

Overbevisningen om Engelskmændene som et nordisk Folk og Stor=Britannien som Danmarks naturlige Forbunds-fælle hørte til Grundtvigs uvisnelige Trosforestillinger. Han mente i Sommeren 1848, at den danske Regering i Stedet for at minde om gamle Løfter skulde have slaaget paa Englands Interesser; nu havde vi stødt England fra os »ved vore urimelige Krav og vore ubillige Klager«⁵¹⁾.

Det blev som sædvanlig en Skuffelse. Englænderne havde, beklageligvis, en anden Opfattelse af deres Interesser end Grundtvig; for han begyndte nu engang sjældent sine Overvejelser med at klar=øre sig de andres Meninger.

Derimod overgik den Hjælp, som Sverige=Norge ydede Danmark, ganske Grundtvigs Forventning og dette til Trods for, at vor Regering samtidig havde paakaldt Ruslands Hjælp; efter hans Opfattelse var det netop Frygten for Czarrigets Overmagt, der vilde styrke det nordiske Sammenhold. Han var iøvrigt overbevist om, at saafremt Hæren i Krigens senere begivenhedsløse Afsnit havde taget et Slag ved Christiansfeld, vilde de Forenede Riger være blevet trukket umiddelbart ind i Krigen og Stormagterne være traadt op mod Tyskland⁵²⁾. — Det siger sig selv, at med en saadan Opfattelse af Stillingens Muligheder maatte Fjendtlighedernes, ogsaa formelle, Ind=

stilling med Konventionen af 26. August 1848 staa som en Gru for Grundtvig. Efter hans Skøn havde »den ældgamle Kiærlighed til *Fæderlandet*« aldrig »flammet høiere eller skinnet klarere end under den nærværende *Tydske Krig*, som det [derfor] er baade de Gamles og de Unges Sorg at tænke sig afbrudt ved en *Vaaben-Stilstand*«⁵³).

*

Under alt dette var Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling rykket nærmere. »Danskeren« havde egentlig ikke deltaget i Sommerens lidenskabelige Drøftelse af Valgretsspørgsmaalet⁵⁴). Grundtvig bevægede sig nemlig i det offentlige Livs højeste Luftlag og tilraadede 6. September blot i al Almindelighed Valg af »gode Dannemænd«; det vigtigste var og blev for ham, »at *Folke-Stemmen* ikke blot paa Rigsdagen, men altid og allevegne kan yttre sig *frit* baade *mundlig* og *skriftlig*«⁵⁵). Den 4. Oktober erklærer han det endelig »i sin Orden« at gøre »baade *Valgretten* og *Valgbarheden* saa almindelig som mueligt«, »naar *hele* Riget staaer paa Spil«, og i denne Sammenhæng finder han det rent urimeligt, at den danske Krigshær ikke faar Adgang til at stemme; Soldaterne er ikke »Leietropper«; »de, der fandtes gamle nok til at bære Vaaben . . . [maa] ogsaa agtes *gamle nok* til at stemme«⁵⁶).

Det sidste, udpræget grundtvigske Forslag faldt dog fuldkomment paa Stengrund. Men allerede tidligere var Grundtvig naaet til Beslutning om selv at søge Valg. Han begrunder den i Brev til Johan Grundtvig med, at han dog »immer veed bedre Besked end de Fleste«⁵⁷). Det var vel, saadan set, rigtigt, men alligevel ikke noget overbevisende Argument. Svigersønnen, Peter Boisen, giver sikkert en rimeligere Forklaring paa Sammenhængen, naar han skriver, at Ulykken har været, at den gamle under hele det nye Ministeriums Styretid har ærgret sig over at staa udenfor, og følgelig er det bedre, han kommer med⁵⁸). Den sidste Betragtning fandt forøvrigt ikke udelt Tilslutning indenfor Grundtvigs nærmeste Kreds; Johan Grundtvig mener, at et saadant Skridt vil »volde dig [Faderen] mere Ærgrelse end Glæde og maaske forbitte dig Livet end mere«⁵⁹); hans Moder saa med sit Temperament ganske utvivsomt Sagen paa samme Maade, og rent menneskeligt fik de Ret. Men det er selvsagt muligt her at anlægge et højere Synspunkt. Og det gjorde Grundtvig, tydeligt nok, selv.

Han havde forøvrigt ogsaa kastet Terningerne. Nu gjaldt det at finde en Kreds. Der var Tale om at opstille ham et Sted i det slesvigske; P. Rørdam arbejdede for ham i Præstø-Kredsen; Gunni Busck

anbefalede sin Ven i Brøndbyerne. Som bekendt prøvede Grundtvig først sin Lykke i Københavns 11., men uden Held. Derpaa medførte en særlig Udvikling i Præstø-Kredsen, at han efter et Udfyldningsvalg kom til at repræsentere denne paa Rigsforsamlingen.

Der er ingen Anledning til at gaa nærmere ind paa disse Begebenheder; de er fornylig blevet fyldestgørende skildret i en særlig Afhandling⁶⁰). Men et enkelt Forhold maa fremhæves: Grundtvig saa sig i egentligste Forstand som Danskhedens Talsmand.

Han havde saa tidligt som 24. Maj i »Danskeren« fremsat den Paastand, at »den Danske Sag er en meget god, men slemt forkvaklet og næsten tabt Sag«. Nu gjaldt det at genoprette det faldne⁶¹). Han understreger senere Nødvendigheden af at hævde det særlige Danske, dette danske »Selvhave« — Modersmaalet overfor det fremmede, navnlig det Tyske, som bør bandlyses fra Skolerne, men ogsaa det franske Væsen, der rokker ved Ejendomsretten, maa bekæmpes⁶²). Han ser med stor Bekymring, at Christian VIII's Højskoleplan er stillet i Bero: »bliver Nedlæggelsen af den Danske Højskole i Sorø en virkelig Ophævelse, da har der i hele sex Aarhundreder aldrig truffet Danskens et haardere Stød«⁶³). Under Valghandlingen i 11. Kreds berørte det ham stærkt, at der, som han sagde, blev hysset ad Danskhedens Repræsentant⁶⁴), men bag efter glædede han sig dog over »den faste Fod, Danskheden og jeg ved denne Lejlighed her har vundet i Nyboder«⁶⁵). Endelig lovede han ved Prøvevalget i Præstø at »lægge et Dansk Ord i Laget« paa Rigsforsamlingen⁶⁶). Nu fik han Lejlighed hertil efter Sejren den 6. November; »sjelden og maaske aldrig« havde han »havt en gladere Dag« i sit Liv⁶⁷).

Og midt under disse Valgtildragelser tog Grundtvig saaledes Skridt til at virkeliggøre sin Plan fra Foraarstiden om Dannelsen af »et Dansk Selskab«. Den 25. Oktober udsendte han en Opfordring til »Dannemænd og Dannekvinder« herom. Den første Opgave maatte blive en Henvendelse til Kongen om at tage et andet Statsraad, der vil føre en anden Politik, »da vort nærværende Statsraad fra det Øieblik af, de saae Faren, aabenbar tabde Modet til at møde og Haabet om at kunne overstaae den«. Det danske Folk følte, efter denne Forklaring, at Magten hos Regeringen »i en farlig Krigstid« maa være »ligesaa uindskrænket« som hos Anføreren i Marken, saa at den, »koste hvad koste vil«, bliver besluttet paa »at redde gamle Danmarks Rige fra Skændsel og Undergang og som dertil baade kan og tør benytte alle tjenlige Midler« — »et Dansk Statsraad, der tør lade den Danske Krigshær besætte det Danske Slesvig og mandig møde hvad deraf flyder«⁶⁸).

Med det Program indtog Grundtvig altsaa sit Sæde i Rigsforsamlingen.

Han sagde umiddelbart herefter, at han hverken kunde eller vilde »høre til noget Parti«, og uddybede senere denne Udtalelse paa følgende Maade:

Jeg er nu en gammel, afgjort selvstændig Mand, som ikke kan høre til noget af Døgnets politiske Partier, og jeg er ene kommet her paa Rigsdagen for med gammel dansk Jævnhed og Dristighed at tale Frihedens, Folkelighedens og Oplysningens Sag⁶⁹).

Det var en anden Side af Grundtvigs Bestræbelser, han her gav Udtryk for, men dette gled iøvrigt nøje sammen med hans Fordring om Danskhed. Hvad var han egentlig politisk? Han skrev 31. Maj i »Danskeren«⁷⁰):

Somme kalder mig *conservativ*, fordi jeg holder paa Broen, og Andre kalder mig *revolutionær*, fordi jeg virkelig vil over Broen til en *splinterny* Tilstand af det Borgerlige Selskab.

Det var rigtigt, naar Bondevennerne ansaa ham for en »egen Mand«⁷¹).

Men nu blev Spørgsmaalet, hvor langt han kunde naa med denne sin Egenart.

*

Den 8. November 1848 talte Grundtvig for første Gang fra Rigsforsamlingens hestekoformede Medlemsbord. Han erklærede, at han ikke skulde trætte Mødedeltagerne med lange Indlæg⁷²), men allerede Dagen efter udtalte Formanden som sin Formening, at det ærede Medlem for Præstø-Amts 4. kunde have gjort sit »Foredrag« kortere⁷³), og »Fædrelandet« kritiserede ligeledes, at Grundtvig har lagt »en umættelig Lyst til at tale for Dagen«⁷⁴). Han svarede den 14., at han ikke var kommet ind i Rigsforsamlingen for at tie, men for at tale, og iøvrigt havde han kun lovet ikke at tale om »Ingenting«⁷⁵). Det gjorde han for den Sags Skyld heller ikke, og han talte sjældent langt. Men han gav sit Besyv med om de mest forskelligartede Spørgsmaal, som han ikke kunde have noget virkeligt Kendskab til, og svækkede herved utvivlsomt Interessen for sine Bemærkninger.

Hvad Grundtvig straks den første Dag tog fat paa, var Forretningsordenen eller »Udretningsordenen«, som han mente, den burde kaldes; Forsamlingen syntes at anse denne for det vigtigste af alt⁷⁶). Spørgsmaalet optog forøvrigt ogsaa ham umaadeligt; han udvikler lidt senere i »Danskeren«, at Forretningsordenen mere burde bygge paa Erfaring end paa det »saakaldte« almenfornuftige«. Betragtnin-

gen kan i og for sig være rigtig, men den danske Folkerepræsentation maatte jo nu gøre sine egne Erfaringer. Og Grundtvig indlader sig saa paa de rene Subtiliteter: Det er ikke nødvendigt for en god Behandling af en Sag, at mange taler; ikke heller er Maalet at »klare Begreberne«, thi jo dybere Folkelivet er, des dunklere — »alt Menne-skeliv har [nemlig] sit Udspring fra det dunkle Hiertedyb«⁷⁷⁾.

Saa megen Alvor kunde en »Udretningsorden« rumme for Grundtvig. Forklaringen er, at han i Kraft af den frygtede en Begrænsning af sin parlamentariske Bevægelsesfrihed. Da der hen paa Foraaret blev Tale om, at den, der stillede Ændringsforslag, skulde have et andet Medlems Støtte hertil, erklærede Grundtvig, at dette var »Partiernes totale Seir over den Enkeltes Selvstændighed og Uafhængighed«, og han saa det saaledes, at »forsaavidt maa min Virksomhed herinde være tilende«⁷⁸⁾.

Han fortsatte dog, men hvad der iøvrigt fremkaldte Grundtvigs Indgriben i Forhandlingerne den 8. November var hans manglende Forstaaelse af den Maade, paa hvilken Forsamlingen behandlede en indkommen Adresse, og her møder vi en anden af Grundtvigs ejendommelige Forestillinger. Han var nemlig umaadelig interesseret i, at den Slags Henvendelser blev læst op i Salen. »Det er Folkets Røst, der skal høres«; det gjaldt om at holde Kontakt med Offentligheden⁷⁹⁾. Han mente og blev forøvrigt ved at mene, at Rigsforsamlingen var »langt mere skikket til at forvirre eller kvæle end til at udtrykke det *Danske Folks Stemme*«⁸⁰⁾. — Engang i 1839 skriver Grundtvig: »i alle *parlamentariske Ting* tænker [jeg] paa *Engelsk*«⁸¹⁾. Intet er imidlertid mindre engelsk end den Paastand, at Valgkredsens kaarne Mænd ikke skulde repræsentere Folket. Hele Storbritanniens politiske Liv bygger paa den Forudsætning. Men parlamentarisk Statsskik kom Grundtvig i Virkeligheden aldrig til at fatte.

Disse Meningsudvekslinger angik dog kun Udenværkerne. Og straks i sin første Tale gik Grundtvig ogsaa lige paa Sagen og bebudede et Forslag om en Undersøgelse af Slesvigs Stilling⁸²⁾. Forholdene Syd for Kongeaaen var vitterligt højst utilfredsstillende under Vaabenstilstanden, og de Sønderjyder, der var søgt herop, som Laurids Skau og P. C. Koch, forlangte positive Skridt fra Regeringens Side til Afhjælpning af Befolkningens Trængsler. Grundtvig trak iøvrigt dette Forslag tilbage⁸³⁾, men støttede 2. December Flors Fordring om Hjælp til de slesvigske Flygtninge; hvis Danmark vilde bevare sin Ære — og Raadigheden over Slesvig, »ja, dersom Danmark vil beholde det mindste af Slesvigs Hjerte«, saa maa der »gennem Vaabenbrag søges en virkelig Vaabenstilstand«⁸⁴⁾.

Dette, Nødvendigheden af fornyet Kamp, blev nu Grundtvigs Hovedsynspunkt i Spørgsmaalet om en Ordning af Forholdet Syd efter; allerede den 13. November havde han været fremme med Krav om at faa nærmere Oplysninger angaaende den Ministerkrise, som var aabenbar for Verden siden den 10.⁸⁵). Han ønskede at vide, hvorvidt Vaabenstilstanden her var Anledningen, og han bebudede, at han agtede at tale om disse Forhold lige saa vel som om Slesvig; Spørgsmaalet var, efter hans Mening, hvorvidt Regeringen kunde gennemføre, hvad den selv og hele Folket i sin Tid havde erklæret for Maalet: at »dæmpe det ugudelige og lovløse Oprør i Hertugdømmerne, skaffe Kongen fuld Raadighed over Slesvig og frelse vore danske Brødre fra den dybe Forhaanelse, fra den gruelige Tilstand«, hvori Vaabenhvilen havde bragt dem⁸⁶).

Grundtvigs Begreber om Krigsførelse var og blev meget enkle; han troede, at Afgørelsen maatte kunne komme i en Haandevending. Og derfor erklærede han sig ogsaa 15. November imod, at Forsamlingen udtalte en Tak til Hæren; der maatte først foreligge et Resultat, da de danske Vaaben »ei have erhvervet glimrende Laurbær«⁸⁷). Grundtvig gik i disse Novemberdage temmelig hensynsløst til Værks og meddelte saaledes i »Danskeren«, at han paa et *hemmeligt* Møde af Rigsforsamlingen havde spurgt Tscherning, hvordan han havde kunnet »forlange det Danske Folks *Tillid*, naar han selv kiender og bekiender sin *Mistillid* til *Folket*, til *Hæren*, til *Frivilligheden*, til *Lykken*, til Alt hvad der muelig kan frelse Fædernelandet«⁸⁸).

Lige efter Nyaar foretog Grundtvig endelig en Hovedstorm mod Regeringens Stilling i et offentligt Møde (6. I. 1849). Han begrunder her et Andragende om, at Rigsforsamlingen

paa det danske Folks Vegne vil udtale det Ønske, at Regjeringen uden frugtesløse Fredsforhandlinger vil anvende hele Rigets Styrke til snarest muligt at undertrykke det slesvig-holstenske Oprør og skaffe Danmark fuld Raadighed over Hertugdømmet Slesvig som det gamle Sønderjylland⁸⁹).

Noget saadant svarede efter hans Formening til det danske Folks Ønsker.

Det gjorde Andragendets Indhold utvivlsomt i sig selv, men saafremt Regeringen handlede derefter, betød det ny Krig med Tyskland, og noget saadant vilde i hvert Fald de ansvarlige Ministre ikke indlade sig paa. Grundtvig mente imidlertid, at nu maatte det »bære eller briste«. Faktisk valgte Regeringen hen paa Foraaret atter at prøve Krigslykken, men foreløbig afviste Rigsforsamlingen Andragendet med 103 Stemmer mod 28⁹⁰).

Grundtvig forstod det egentlig ikke. Han gør gældende i »Danskere«, at Udfaldet »hverken [skyldes] mig eller noget enkelt i mit Forslag, men det var den »Kiækhed i Raad og den Aabenhed i Færd som Forslaget aandede«, der fremkaldte det⁸¹). Han kom stadig tilbage til Sagen. Han forklarer i »Danskere«, at »det folkelige *Freds-Begreb* i Danmark . . . har lidt af en Skævhed«, siden Kong Frode dyrkede »den døde Fred«⁸²). Han gør 6. Februar 1849 Indsigelse mod, at Udenrigsministeren i en Instruktion til Sendemanden i Frankfurt har talt om den Kamp, der var blevet ført, som »en unaturlig Krig«; det var ikke unaturligt, at Danskerne havde løftet Sværdet mod Oprørerne og deres Hjælpere⁸³). Han spørger Dagen efter, om Regeringen virkelig tror »ved blotte Underhandlinger uden Sværds slag [at kunne] opnaa den virkelige Besiddelse af Hertugdømmet Slesvig«, eller om den har opgivet Sønderjylland og kun udskriver Mandskab og anvender bevilligede Midler

[indtil] den udmattede Krigshær og den modfaldne Mængde ville raabe høit paa Fred, Fred til enhver Priis . . . paa den Maade kan Danmark visselig ikke frelses, men gaar med stærke Skridt sin Undergang, Lemlæstelse, Sønderrivelse, Opløsning, Skam og Skjændsel imøde⁸⁴).

Grundtvig kom i Rigsforsamlingen ogsaa straks til at staa overfor en Værnepligtslov. Som vi allerede har set, var »den saakaldte almindelige Værnepligts blodtørstige Gudinde« ham inderlig forhad⁸⁵). Den 18. December 1848 holdt han en stor Tale mod selve Forslagets Princip: »aldrig er [der] bleven oprettet en staaende Hær til Fædrelandets Forsvar, men [kun] . . . til Undertrykkelse af Folket og Folkefriheden eller til fordærvelige udenlandske Krige«; Kravet om blind Lydighed er ham ogsaa imod, og Forslaget har ikke det mindste at gøre med Fædrelandets Forsvar; det udvider blot en stor og utaalelig Byrde til at omfatte »den hele Folkeungdom«. Og han gaar videre ad de samme Tankebaner med en Artikel i »Danskere« den 27.: »den unaturlige *Krigstilstand* i *Fredstid*« er »en Landeplage« for hele Folket; i Danmark er den ikke engang »et nødvendigt Onde«; »var Danmark *uden Frihed, Velstand, Huusfred og Tilfredshed* [i det hele] *værd* at forsvare«; Krigens Gang har vist, at Redningen ligger et helt andet Sted. Derfor: »ingen almindelig Værnepligt med *Trældom*, men *Folkevæbning* med *Frihed!*«⁸⁶).

I den næste halvanden Maaned forsømte Grundtvig ingen Lejlighed til at bekæmpe Regeringsforslaget. Det blev imidlertid vedtaget den 10. Februar 1849.

Da Grundtvig den 7. Februar sluttede sin ovenciterede Tale om den Skæbne, der truede Danmark, blev den efterfulgt af »stærk

Hysen«⁹⁷). Hans Ord gjorde ikke den Virkning, han havde ventet eller haabet. Han sagde allerede i Begyndelsen af December selv, at hans Opfattelse »har egentlig heele Strømmen imod sig paa Rigsdagen«. Hans trofaste og efter *sit* Aandslys omsorgsfulde Hustru fortæller det i Brev af 8. December til Sønnerne og føjer til: »det er jo hvad der virker og gnaver stærkt paa den kjære Fader! han taaler det ikke godt, han er nu gammel og det gaar langt dybere end i de yngre Dage«⁹⁸). Men Grundtvig var og blev ukuelig, han nærede et virkelig levende Haab. I Januar 1849 aflagde han Besøg i »Den Danske Forening«, en af Forsamlingsmedlemmernes Klubber, og befandt sig vel i disse Omgivelser; han deltog i en Drøftelse af Spørgsmaalet om Samhandel med England, og han holdt senere selv et Foredrag om Trykkefriheden⁹⁹). Han mente her at se »Nyttaars-Ny i Dansk Forstand«¹⁰⁰).

Men hans Tanker var dog allerede begyndt at tage en anden Retning, bort fra Samtiden og dens Politik. Omtrent ved denne Tid indledede han en Forelæsningsrække over Middelalderens Historie for en udvalgt Kreds af Herrer og Damer i sit eget Hjem¹⁰¹).

Alt imens var Arbejdet med Grundlovsudkastet skredet frem. Nogen større Tro til et Forfatningsstyres Velsignelser nærede Grundtvig ikke. Han havde 30. August 1848 skrevet i »Danskeren«, at der aldrig havde været »steendødere Ord i Danske Munde end baade *Constitution* og *Statsforfatning*«¹⁰²). Nu udviklede han i en ny Artikel (17. Marts), at

ingen Anvendelse af den Enevoldsmagt, det danske Folk (1660) overdrog sin Konge [kan] være mere berettiget, mere baade *kongelig* og *folkelig* end Sammenkaldelsen (1848) af et *frit Folke*-Raad til at *enes* med Kongen om en virkelig Grundlov¹⁰³).

Men han har stadig sine Tvivl; lidt længere fremme skriver han:

Efter al Rimelighed vil da *Grundloven* . . . blive lige saa *selvmodsigende* og bære lige saa tydelige Spor af den falske Ligheds-Grundsætning og den virkelige *Friheds-Opgivelse*, som den *Værnepligts-Lov*, vi har bragt i Stand, [men forhaabentlig vil det] gaae meget *bedre i Livet* end det staaer paa *Papiret*, og hvis vi kun river os løs fra den *Tydske Slave-Lænke* og følger frit vort eget *Danske Hoved*, da vil alt jævne og klare sig¹⁰⁴).

Det siger nogenlunde sig selv, at med en saadan almindelig Indstilling maatte Grundtvigs Standpunkttagen til de praktiske Spørgsmaal, som nu kom for, blive temmelig usikker. Den 6. Februar udtalte han saaledes i Rigsforsamlingen Ønske om, at den uvisse Forfatningstilstand snarest maatte høre op, uden at han dog derfor vilde

presse paa med Grundlovssagens Drøftelse¹⁰⁵). Da Forslaget imidlertid 26. Februar kom til Behandling i Salen, saa han allerede anderledes paa Sagen og sagde:

I dette Øjeblik er Raadet til Daad det Eneste, der duer. [Han maa derfor] fraraade den hele smaalige Drøftelse i dette Øjeblik af det forelagte Udkast til en Grundlov og Valglov for Danmarks Rige; jeg maa det, fordi i mine Øjne vilde det, om end begge Udkast var ligesaa gode, efter mine Tanker, som de er daarlige (Latter) . . . kun bidrage til enten at forhindre den kraftige For-
ening, som er det første Vilkaar for den store Daad, hvortil vi er kaldede, eller dog føde og nære en Splid, der vilde blive fordærlig for Riget¹⁰⁶).

Rigsforsamlingen gik imidlertid uanfægtet videre med Grundlovsarbejdet, og under dette var Grundtvig utrættelig i at stille Ændringsforslag, endskønt han erklærede, at det »visselig ikke [er] nogen behagelig eller misundelsesværdig Stilling at staae ganske alene eller næsten ene med de Forslag, man føler sig dreven til at gjøre«; han har imidlertid »efter moden Overveielse« besluttet sig hertil¹⁰⁷). Han hævder i denne Sammenhæng ogsaa sin Beføjelse til at virke med og beder Krieger »spare sine Irettesættelser eller Formaninger til dem, der kunne behøve dem bedre end jeg«¹⁰⁸).

Grundtvig træder op paa højst uensartede Omraader. Han værner om Sproget i Lovgavernes Mund, vil saaledes bruge »Synsmænd« i Stedet for Revisorer, »Hurtigskrivere« i Stedet for Stenografer; han anser det for uheldigt at benytte Betegnelsen: Nævninger¹⁰⁹). Fra den anden Side er Juristerne heller ikke tilfredse med Stilen i hans Ændringsforslag¹¹⁰).

Hans Frihedsfordringer gør sig gældende i de forskelligste Forbindelser. Han taler for Nærings- og Trykkefrihed¹¹¹); Bevidstheden om, at Forordningen af 27. IX. 1799 stadig bestaar, knuger ham som en Mare¹¹²). Han forsvarer Trosfrihed i al Almindelighed og Frihed indenfor Folkekirken; han mener ikke, at der ude i Landet er nogen Modstand mod Sognebaandsløsning¹¹³). Han bekæmper Skoletvang¹¹⁴); han er imod, at en almindelig Forsørgelsesret fastslaas i Grundloven; han vil sikre Borgerne mod vilkaarlig Politimagt¹¹⁵). Han ønsker Adel, Titler og Rang opretholdt, men uden Forrettighedsheder¹¹⁶).

Udbyttet af hele denne travle Virksomhed blev imidlertid magert; 11. Maj trak han et Forslag om indfødsretlig Særstilling for Svenskere og Nordmænd tilbage med Henblik paa »det afgjorte Mis-
held, som alle mine andre Ændringsforslag have mødt«¹¹⁷). Han trøstede sig imidlertid med, at Ord paa ingen Maade er spildt, selv om de ikke opnaa de fleste Stemmer; de »kan være en frugtbar Sæd«, som senere spirer¹¹⁸). Paa et enkelt Punkt havde han iøvrigt

Heldet med sig: Begyndelsen af § 79 — »Offentlighed og Mundtlighed skal saa snart og saa vidt som muligt gennemføres ved hele Retspleien« — skyldes, som bekendt, Grundtvig¹¹⁹). Samtidig vilde han ikke have den lovgivende Magt underordnet den dømmende¹²⁰).

Den dybe Ærbødighed, hvormed Grundtvig betragtede Kongen, gjorde ham særlig interesseret i Statsoverhovedets Stilling under de nye Forhold og i Spørgsmaalet om Arveordningen. Han gjorde Indsigelse mod Tronfølgerparagraffen, fordi den optog Kongelovens Bestemmelser, i Kraft af hvilke Kronen kunde gaa over til »Danmarks arrigste Fjender«¹²¹). Han var imod, at Kongen betegnedes som »ansvarsfri«, men ønskede en stræng Ministeransvarlighedslov¹²²). Han erkendte nemlig aabent den Indflydelse, Kongens Raadgivere nødvendigvis under moderne Forhold maatte faa¹²³), men saa ogsaa, at hans Indflydelse »[nu kom] til at beroe paa hans Personlighed«¹²⁴).

Men hvad der særlig optog Sindene under Grundlovsdrøftelserne i Foraaret 1849 var Spørgsmaalene om Valgretten og Repræsentationens Sammensætning (et- eller to-Kammersystem). Og Kravet om en Opgivelse af Rigsforsamlingens almindelige Valgret under den kommende Ordning voksede stadig i Vælde, samtidig med at Reaktionens Flodbølge steg ude i Europa. Og her blev det virkelig Grundtvig forundt at komme mellem dem, der gav en Opfattelse, som slog igennem, veltalende Udtryk. Den 13. Marts bad han saaledes

de skarp modsatte Partier [om at] ville laane Øre til en Mands Tale som ingenlunde lægger saa stor Vægt enten paa den almindelige Valgret eller noget Skillenum i Raadhuset — til en Mand som i denne Henseende har nemt ved at være upartisk.

Han regnede nemlig ikke den almindelige Valgret »til de utabelige Menneskerettigheder eller til de umistelige Borgerrettigheder eller til de uundværlige Folkefriheder«. Men han maatte alligevel her være enig med Gleerup (en af Bondevennernes Ordførere) om, at enten det var klogt at udvide Valgretten, ud over hvad man kaldte den rimelige Grænse, eller uklogt »at trøste sig med at Eengang er Ingengang«,

saa kunne vi dog paa ingen Maade ændre det og endnu mindre kunne vi handle saa uklogt . . . at berøve Folket det Allermindste af den Valgret, som uanmodet er givet det, som det har brugt, kun brugt eengang, og vi ville dog vel ikke sige misbrugt ved at vælge os.

Han kendte ikke noget Eksempel paa, at »i en ordentlig Udvikling hos et Folk da i Rolighed er taget tilbage igjen den Valgret som engang er indrømmet«; ingen tænkte saaledes i England paa at ændre Reformloven fra 1832 i den Retning. — »Jeg har,« sluttede Grundtvig

vig, »den Tro til det danske Hjerte, hvor det end slaaer — det være nu under Fløiel eller Vadmæl — at det dog altid vil have Lyst til Forlig og til Fred«¹²⁸).

Alligevel er han senere inde paa Tanker om en Særrepræsentation henholdsvis for Bondestanden og de andre Dele af Folket. Han haabede ganske vist, at

Bønder og Bondevenner frem for Alt ikke ville gjøre den Ulykke paa Fædrelandet og Folkelivet, at de enten skulde binde eller stoppe Munden paa den rigeste, paa den, om just ikke altid bedst begavede, saa dog i Regelen mest dannede og oplyste Deel af Folket og endelig ogsaa paa det i det Hele taget virksomme Mindretal.

Men han nærer dog nogen Tvivl om, at man i al Almindelighed vil vise den samme Taalmodighed, han personlig har nydt godt af i Rigsforsamlingen¹²⁹).

Grundtvig havde aldrig været begejstret for Flertalsafgørelser eller almindelig Valgret¹²⁷). Han skrev 3. Februar 1849 i »Danskeren«, at »den almindelige Valgret og Valgbarhed langt lettere kan føre til Vrimsels end til Folkeandens Herredømme«¹²⁸). Og hans Stillingtagen den 13. Februar beroede, som det vil fremgaa af hans Udtalelser, da heller ikke paa principiel Tilslutning til Kravet herom; han vilde blot ikke gaa Krebsegang. Imidlertid var han samtidig en bestemt Modstander af Klassevalg. Han udtalte saaledes 15. Marts:

Den strenge Erfaring siger os, at ligesaa lidt som 2 Skjeeper Hartkorn ligesaa lidt er 3 Tdr. Guld enten paa nogen Maade Sikkerhed eller giver mindste rimelige Formodning om, at den som har dem er enten mere oplyst eller uegennyttig end den som fattes dem¹²⁹).

Han var ogsaa mod et to-Kammersystem. Han kunde (23. Marts) ikke se, at Forsamlingen nogensinde havde overilet sig, maaske med Undtagelse af, hvor det drejede sig om Diætordningen; »man kjører slet ikke bedre med een løbsk Hest og een stadig end med to af hvert Slags«¹³⁰).

Alt dette hænger tilsyneladende ikke godt sammen, og Grundtvig maatte da ogsaa 26. Marts væрге sig mod Beskyldningen for, at hans Taler var »Spasmageri«; »det er min ganske alvorlige Mening, at der skal være et Fremskridt«¹³¹). Forklaringen er, at Grundtvig vedvarende ingen rigtig Tro havde til det nymodens Forfatningsvæsen. Han skriver endnu 11. Maj 1850 i »Danskeren«:

Jeg har aldrig gjort og vil aldrig gjøre en Røverkule af mit Hjerte, saa jeg bekiender frit, at nu som før vilde jeg ønske Danmark en *Konge* med *Enevoldsmagt* og et *frit Folkeraad*, som hverken var *lovgivende* eller *lovskrivende* eller var saa langtrukket og dyrekiøbt som det nærværende, men

jeg kunde aldrig ønske det, uden paa det Vilkaar, at vores ny Grundlov tilsikrede Folket langt mere *virkelig Frihed* i Aand og Sandhed¹³²).

Selvsaugt maatte Grundtvig med Synsmaader, som dem han havde givet Udtryk for i Salen, blive en erklæret Modstander af det Bruun-Jespersenske Forslag, der temmelig overraskende blev vedtaget i Begyndelsen af Maj. Hvad Forsamlingens Venstre i denne Forbindelse navnlig tog Anstød af var Bestemmelserne om indirekte Valg og Valgbarhedscensus til Landstinget, som Regeringen havde faaet indsat, og Grundtvig greb gentagende Ordet¹³³) under Forhandlingerne i disse Dage. Man kan undres over den Lidenskabelighed, de nævnte Ændringer fremkaldte hos Demokraterne; thi i praktisk Politik kom de ikke til at betyde meget. Noget bundede utvivlsomt i konstitutionel Doktrinarisme, men Modstanden skyldtes ogsaa en rigtig, instinktiv Følelse af, at her mærkedes Skvulpet af de reaktionære Strømninger, der tog Fart ude i Europa, lige ind i Forsamlingssalen paa Christiansborg.

I Virkeligheden fik disse Bestemmelser afgørende Indfyldelse paa Grundtvigs endelige Holdning til hele Forfatningsværket. Han skriver 8. Juni til Sønnerne, at »dette »Landsting« . . . gjorde da ogsaa, at jeg umuelig kunde stemme for en Grundlov, hvis Flauhed og Farveløshed, jeg ellers skulde søgt, saa vidt mueligt at forlige mig med«¹³⁴). Og Grundtvig var faktisk ikke til Stede, da Grundlovsforslaget blev endelig vedtaget i sin Helhed 25. Maj 1849¹³⁵).

Naar Grundtvig saa tilbage paa Forsamlingens Arbejde, kunde han »ikke finde, at den *Danske Rigsdag* ved i syv Maaneder at udryge [Grundloven, Valgloven og Værnepligtloven] har gjort sig synderlig fortient af Fædernelandet eller berømt i Historien«¹³⁶). Han havde 22. Marts 1849 skrevet til sin Søn, Johan, at da han »aldrig har ventet mere af Rigsdagen end jeg har mødt, saa gjør det magre Resultat til Lykke ikke det nedslaaende Indtryk« paa ham som paa Sønnen. »Det er et efter Omstændighederne nødvendigt Skuespil, hvor jeg frivillig har paataget mig at spille med paa det Vilkaar ei at skulle spille andre end mig selv«, og han skønner paa, at dette »dog i det hele uden Knur er blevet mig indrømmet«¹³⁷). Lidt senere skriver han atter: »jeg har holdt ud og intet stukket under Stol og dog beholdt Ørenlyd og indjaget en Smule Skræk for grove Synder mod Modersmaalet og sund Menneskeforstand«¹³⁸).

Saa olympisk overlegent havde Grundtvig dog ikke kunnet tage Begivenhederne i deres daglige Forløb. Fru Grundtvig beretter i Brevene til Sønnerne stadig om, hvordan »han kommer tit Hjem

og er saa kjed af alt det Vrøvl«. »Fader er nu igjen i Rigsforsng., han er saa kjed af den, og jeg er vist Ligesaaameget, han er ikke tilfreds, imellem os at sige i nogen Henseende«¹³⁹). Hun ønsker inderlig, »at der gaves nogle Mænd, der ret kunde være ham noget til Omgang, og han stemmede med i Grunden, han føler sig saa Ene«¹⁴⁰).

Grundtvig vidste det egentlig saa godt; han aabner sit Hjerte i Brev til Sønnen Svend 22. Marts 1849: »min Tankegang synes endnu at være mit Folk for gammel eller for ny eller begge Dele«¹⁴¹). Og han sukker i »Danskeren«: han har altid haft »den Tro og har den endnu, at kunde jeg bare ret komme Dannemænd i Tale, da talde vi os nok tilrette«¹⁴²). Men han kom det ikke gennem »Danskeren«, og umiddelbart forstaaelige var Grundtvigs Indvendinger mod Forfatningsstyret ikke. Han skriver saaledes 15. September 1849:

Min jævne Tankegang er derimod den, at naar man er enig om i Almindelighed at stræbe efter *fælles Bedste* for alle gode Borgere . . . da gjælder det om at finde og anvende de efter *Erfaringen* tienligste Midler til at opnaae en borgerlig *Tilstand*, hvori de gode Borgere til Jævnshold befinde sig vel og de slette befinde sig ilde, saa at *Rigsdagen* og hele det saakaldte *constitutionelle* Liv og Væsen, med alle dets Krav, dets Kampe og Seire, ingenlunde er os vigtige for *deres egen* Skyld, men kun for deres nødvendige eller dog rimelige Indflydelse paa vort virkelige, borgerlige og menneskelige Liv og derved paa *fælles Bedste*¹⁴³).

Dette var nemlig, enten hvad alle kunde underskrive, eller ingen forstaa.

*

Siden Grundtvig den 26. Februar foreslog at standse Grundlovsforhandlingerne, havde han ikke i Rigsforsamlingen talt om Vaabenstilstanden eller Sønderjylland. Men samtidig førte han en voldsom Kampagne i »Danskeren«; som Devise kunde den passende have haft et Vers fra en af hans Krigssange:

Ej Hærenes Tal gjør seirrig,
Thi Gud i Himlen raader,
Og Lykke har i Fred og Krig,
Hvem han dermed benaader¹⁴⁴).

Saadan var den alt gennemtrængende Tanke, og Grundtvig tog de fulde Konsekvenser af den. Han lagde for med en Artikel af 24. Marts, hvor Udgangspunktet var: Hovedfejlen maa søges i, at vi opsigde en Vaabenstilstand, som forlængst var brudt i Stedet for at afvikle hele Forholdet til Tyskland og Tyskheden. Og Kærnepunktet blev da følgende:

naar kun den *Danske Konge* og det *Danske Folk* strider for hinanden med det gamle *Løvemod*, da frelses Fædernelandet, om det saa skulde skee ved en pludselig Omskiftelse, der lignede et stort Vidunder . . . Nordens Folk med deres Kæmpeaand har endnu et *Storværk* at øve til Hjertelighedens Redning¹⁴⁵).

Allerede i næste Nummer gaar Grundtvig videre: At Vaabenstilstanden er blevet forlænget kan slet intet nytte os,

naar den fortvivlede Tankegang bliver ved at herske, at vi har *lidet* eller *intet Ansvar* for at lægge Hænderne i Skiødet.

— — —
[samt naar vi] paalægge os selv eller af nogen lade os paabyrde det Ansvar, som ingen Dødelig kan bære, Ansvar for *Udfaldet* af vore Bestræbelser, Udfaldet som aabenbar *ikke* beroer paa os, men paa Lykken, og staaer da ene i Guds, i Forsynets Haand, og staaer kun forudskrevet i den *Skæbnens Bog*, der ligger forsejlet for os¹⁴⁶).

Efter Fjendtlighedernes Genoptagelse er Grundtvigs Krav, at »Dumdristigheden paa *Søsiden* og Ængsteligheden paa *Landsiden* maae vi nemlig først og fremmest overvinde«. »Den Danske Hær bør intet Øieblik tøve med at gaae Fjenden paa Livet«; vore 40,000 Mand er mere end den Hær, hvormed Alexander den Store »indtog den halve Verden«. Men selv om ogsaa Hæren gik til Grunde under Forsøget, vilde »en saadan Heltekamp [være] et anderledes Kæmpeskridt til *Danmarks Redning* og en hæderlig Fred«, end alle de Underhandlinger, der er ført; »hele Verdens Historie« lærer nemlig, »at et saadant Nederlag næsten altid var det visse Forbud paa en herlig Opreisning«. Fædrelandet kan alene reddes ved »at levere *Tydskerne* et *Hovedslag*«. Vi har Vished for, om det skulde mislykkes, »at være som Folk forgaaet med større Ære end noget andet Folk bestaaer«. Og dette vil være »det eneste, der virkelig kan redde det *Danske Folkeliv*, *Fæderneland* og *Modersmaal*«¹⁴⁷).

Grundtvig havde imidlertid en levende Følelse af, at der i Offentligheden vilde være en Tilbøjelighed til »igien at søge *Freden*, hvor den synes lettest tilfals«. Han vidste, at »naar Spørgsmaalet er om Fred og Krig, da ligne« Folket og Rigsforsamlingen »hinanden kiendelig nok«. Han var »virkelig bange for«, at »skulde man saaledes enten hos den hele Befolkning eller selv i Krigshæren *tælle* Stemmer . . . *Freden* . . . [da] vilde faae endogsaa et meget stort *Overtal*«. Men han finder Aarsagen til dette Forhold i den Kendsgerning, at »*Kvinde-Stemmerne* ved slige Leiligheder ikke tælles med«; gjorde man det, »vilde Kampen til sidste Mand for gamle *Danmarks Liv* og *Ære* faae et forbavsende *Overtal*«¹⁴⁸).

Denne Paastand maa staa ved sit Værd; Grundtvig stolede altid

paa Kvinderne som sine Forbundsfæller ogsaa i sin Kamp mod den latinske Dannelse. Men under alle Omstændigheder blev han ved med sit og kritiserede stadig Krigsførelsen: »vort nærværende Rigsraad« [Regering] er ganske som det forrige; man »fattes al Tillid til det Danske Folks Kiækhed«, og han er sikker paa, at den tyske Rigs-hær i Nørrejyland vilde »adsprede som Avner for Vinden, naar Danehæren, enig tilbunds, gik den for Alvor paa Klinge«. Hvad nytter det imidlertid alt sammen, naar det danske Folk »føler varmt for Fædernelandet og ømt for Folke-Æren, men . . . staar i Mis-tvivl om sin egen Dygtighed«¹⁴⁹).

Tonen ændres selvfølgelig efter Slaget ved Fredericia. Grundtvig er naturligvis overlykkelig og mener, at en hel ny Tidsregning be-gynder i Norden med denne Sejr over Holstenerne¹⁵⁰), men han ser den iøvrigt som Bevis paa Rigtigheden af, hvad han altid har sagt; »havde man . . . ret vidst hvad man vilde, og villet noget Stort . . . da vilde enten dette Udfald [fra Fæstningen] være skedt for længe siden, eller man vilde dog været belavet paa, hvad der lykkeligviis skedte«¹⁵¹). Imidlertid er han 18. August naaet til den rigtige Erken-delse, at Forudsætningen for Sejren har været, at Tyskerne stod spredte »fra Elben til Aarhus«¹⁵²). Men det var netop den Krigs-førelse, som havde skabt denne Situation, Grundtvig havde udtømt sin Vredes Skaaler over hele Forsommeren igennem.

Grundtvig havde straks haabet, at Fredericia-Slaget kunde »aabne nye Udsigter til en »hæderlig« Fred«¹⁵³). Saa kom Efterretningen om Vaabenstilstanden i Berlin af 10. Juli. Den 18. skriver han til Peter Rørdam: »jeg kan ikke sige Dem, hvor elendig jeg har været over dette ligesaa oprivende som taabelige Mesterstykke«¹⁵⁴). Fru Grundtvig skriver til Sønnen Johan, at »Fader er ganske uhyre op-bragt . . . og tillige blevet meget nedtrykt, han havde aldrig tænkt sig det mueligt, netop nu efter denne Sejr«¹⁵⁵). Og saa bryder der et Uvejr løs i »Danskeren« mod »den over al Maade urimelige og utrolige Vaabenstilstand«, der sikkert bliver lige saa utaalelig som den foregaaende¹⁵⁶).

Han forudser de forfærdeligste Følger. Vaabenstilstanden betyder, »at Sønder-Jylland, selv Als og Ærø iberegnet, skal gaae tabt for Danmark«. Efterat Tyskerne ikke har kunnet ødelægge os, gør vi det nu uopfordret ved »et folkeligt Selvmord«. Ved at ville være baade dansk og tysk gaar »Sjælen . . . evig fortabt«, og »Folkets og Rigets Danske Tilværelse« bringes i den »yderste Fare« — skal Dan-mark frelses, maa det blive »Dansk tilbunds«¹⁵⁷). En ældre Slægt har

svært ved at frigøre sig fra det tyske, men Danmark kan udmærket »staa ene«:

Vore Danske Fædre har saaledes raadt os, altid at »tage Vorherre med os« og saavidt vi kan finde os i det, da har vi altid en »Stormagt« paa vor Side, hvormed vi, naar det skulde være, virkelig kunde trodse *hele Verden*, og for Resten maae vi ikke glemme, at de *tre Nordiske Riger* har anderledes nemt ved at blive *enige* end de *sex og tredive tyske* Herskaber . . . Føler vi desuagtet Trang til en anden Stormagts Venskab, da vil Stor-Britanniens Venskab, efter de naturlige og historiske Forhold, baade være os let at vinde, vor *Frihed uskadt*, og bedre at stole paa end nogen anden Stormagts i hele Verden¹⁵⁸).

Grundtvig tror altid, at den Slags lader sig ordne fra Dag til anden, og Tanken føres videre i en Artikel 24. November med endnu eventyrligere storpolitiske Udsyn¹⁵⁹); det er simpelthen et »verdenshistorisk Vidunder«, at Danmark har bestaaet gennem Aarhundrederne, og det forklares kun ved, at det lille *Danske* Folk havde boet i »den Høiestes Skjul« og fundet Nattely i »den Almægtiges Skygge«¹⁶⁰).

Grundtvig ved »godt, at kun faa tør være enige med mig om«, at Skylden er vor egen, naar »*Holsten-Gottorperne*« (Slesvig-Holsternerne) »foragter os endnu meer end de *hader* os«¹⁶¹). Han fritter i Brev af 24. August Peter Rørdam for at faa at vide, »hvad Indtryk De mærkede Efterretningen om *Julislaget* og om *Vaabenstilstanden* gjorde paa Deres Bønder!« Og han tilføjer: »Kan saadanne to Ting endnu engang følge paa hinanden, da er Danmark vist forloren«¹⁶²). Han faar intet fyldestgørende Svar, men bliver alligevel ved sit. Han finder, at det er en »topmaalt Daarskab« at besvare Spørgsmaal »om Krig og Fred« »uden Hensyn til Danehærens Stemning«¹⁶³). Og han udtalte sig 31. Januar 1850 i Rigsdagen atter mod Vedtagelsen af en Takadresse til Hæren; Øjeblikket var det daarligst tænkelige hertil under en »ynkelig Vaabenstilstand« med en Regering, der hverken tør slutte Fred eller føre Krig¹⁶⁴).

Og i disse Spørgsmaal fandt Grundtvig sig ikke i Modsigelse. Svend Grundtvig skriver 7. August til Moderen, at han »jo nu ikke vel taaler at høre, og mindst af os, hvad han ikke kan give sit Bifald«; Fru Grundtvig synes, at »Fader i det hele er blevet meget irriteret«¹⁶⁵).

Selvfølgelig fremhævede Grundtvig Skyggesiderne ved Vaabenstilstanden af 10. Juli 1849 ganske urimeligt. Dette var imidlertid et rent praktisk, dengang aktuelt Problem. Noget helt andet er hans almindelige politiske og folkelige Bedømmelse af Regeringens Hold-

ning til Spørgsmaalene om Krigsførelse og Fredsordning. Og her er det ikke uden Interesse at sammenligne Grundtvigs Syn paa Forholdene under den foregaaende Krig med hans Opfattelse af Stillingen i Aarene 1848—50. I 1813 saa han Danmark staaende paa »Gravens Bred« og mente, at Frelse alene var at finde, hvis Folket omvendte sig, samtidig med at han advarede mod at »følge Hjertets Opbrusning«¹⁶⁶). I 1849 søger han at trøste sig selv og andre med følgende:

Er det nemlig *Forsynet*, der har opholdt og bevaret Danmarks Rige, da kan det umuligt være sket for intet.

[Hvorafter følger:] er Danmark reddet, da bliver det *Danske Folk* aabenlyst, hvad det altid var iløn: *Lykkens Kjæledægge*¹⁶⁷).

Der ligger et saadant Skifte i Livsanskuelse mellem de to Betragtningssmaader, at man næsten føler sig forrykket fra en Verden til en anden. Den sidste Opfattelse er baaret af en Lykketro, som hænger nøje sammen med Grundtvigs hele aandelige Udvikling i den Menneskealder, som ligger mellem de to Aar. I og for sig er den Forsynsfortrøstning, som bærer hans Standpunkt, vel begrundet i hans almindelige religiøse Indstilling, men saaledes som den fremsættes i »Dansker«-Artiklen 31. Marts 1849¹⁶⁸) munder det hele ud i en Tyrke-Tro, ja Styrelsen bliver egentlig »et Talloteri«, for at bruge Grundtvigs egne Ord om Forholdstalsvalgmaaden. Og Svaret her, ogsaa ud fra hans egne christelige Forudsætninger, ligger lige for: »der er sagt: Du skal ikke friste Herren din Gud«.

Men det publicistiske Felttog, Grundtvig her førte, har ogsaa en mere almen politisk Side. Da han under Rigsdagssamlingen i Foraaret 1850 stadig trængte paa med Krav om Klarlæggelse af Ansvar for Ekerneførde-Ulykken 1849, svarede Tscherning: Det ærede Medlem for Præstø Amts 4. ønsker at vide, »hvem der kunde være Medskyldig i, hvad der skete ved Ekerneførde. . . Det er det ærede Medlem selv, tillige med mange Andre, som have fordret Umuligheder (stærk Bevægelse . . .). Det er paa Tiden, at vi kommer ud af dette Trylleri«, og her indskød Tscherning, at han i denne Forbindelse talte sin egen Sag sammen med andres; »thi jeg har hørt til dem, som forlangte at spare Danmarks Kræfter til den nyttige Tid og bruge dem forsigtigt, »en af dem, der nu lider, har maaske handlet, som han gjorde, af Frygt for Beskyldning for at mangle Mod«.

Grundtvigs Forsvar for sin Optræden var her det svagest mulige; han sagde nemlig:

hvad jeg end kan have talt eller skrevet, saa har det ikke havt den aller- mindste Indflydelse paa de store Begivenheder i Marken eller i Hele mit Fædreland¹⁶⁹).

— Mener man ingen Indflydelse at kunne øve, skal man ikke skrive, og saa svag var Grundtvigs Røst og Pen nu alligevel næppe, at han ikke skulde have »havt den allermindste Indflydelse«. Hvor- dan han virkede i Tale og Skrift, ser vi i den aller naiveste Form hos Datteren Meta; hun forventer stadig, »at Danmark vil hæve sig af sin dybe Fornedelse¹⁷⁰), men ogsaa hendes Mand er tydelig paa- virket af disse Stemninger. De to var ikke Undtagelser, og lidt eller meget bidrog Grundtvigs Indlæg med Mund og paa Prent til at skabe den Nedtrykthed og Mistro i Offentligheden, som fik skæbne- svangre politiske Følger. Det sidste forstod ogsaa Mænd indenfor Grundtvigs egen Kreds. Fr. Barfod saa meget klart, at den Skuffelse, som Krigens og Forhandlingernes Gang havde fremkaldt, ikke førte til Krav om mere frisindede Foranstaltninger, men tværtimod gjorde Folket forknyt og styrkede Reaktionen¹⁷¹); det begyndte med Marts- Ministeriets Tilbagetræden. Og den Stemning var Grundtvig utvivl- somt med til at skabe. Det var ikke hans Hensigt, men han havde alligevel sin Del af Ansvar et herfor.

Og Virkningerne gik iøvrigt ikke hans egen Dør forbi. Vi har set, at Sønnernes Synsmaade fjærnede sig afgjort fra Faderens. De mente eller lod, som de mente, at der var mange flere Berørings- punkter, end han troede, at Kløften imellem dem slet ikke var uover- stigelig; han følte imidlertid, at de »med bedste Villie ei [kunde] tale levende sammen« mere¹⁷²). Og givet var det, at Sønnen i det militære Milieu, i hvilket de som Reserveofficerer færdedes, maatte faa en anden Opfattelse af Krigsførelsens Muligheder end Faderen. Gav de Udtryk for den, blev de dog straks sat paa Plads; 9. Oktober 1848 skriver han til Svend Grundtvig: det »gjør mig ondt, at Du ligesom Ministrene er bange for Tydskland¹⁷³).

Imidlertid var Sønnen efterhaanden langt borte, men Grundtvig mødte indenfor Hjemmets Mure alligevel stadig en anden Op- fattelse end sin egen. Fru Elisabeth var hverken nogen højt begavet eller intelligent Kvinde, men hun var en særpræget Personlighed — som hun selv siger »meest af dem, der tier, men just ikke derfor altid Samtykker¹⁷⁴).

Ganske givet havde hun faaet sit Aandsindhold og mange af sine Meninger fra Manden, men de tog Præg af hende selv. Spørgsmaalet om Sønderjylland var afgjort en Hjærtesag for hende, og hun er i Brevene til Sønnen levende optaget af Solda- ternes Ve og Vel. Men hun saa ikke, som sin Mand »Danmarks høie

Lykkestjerne« i det, der skete¹⁷⁵); hun er Sønnernes »forknytte og beklemte Moder«¹⁷⁶). Den Stemning kommer stadig igen i Brevene:

jeg havde aldrig tænkt mig at skulle leve sligt et Aar som det forløbne (1. II. 1849).

det er hvad der maa kaldes en gruelig en forfærdelig Tid, alle de onde Magter er Løsladte (19. V. 1849).

jeg er nu [i Brevet] kommet ind i den forbigrede Politik ... der ellers er min Pest (4. VII. 1850)¹⁷⁷).

Hun hørte til »de stille i Landet«, men netop derfor giver Udtalelser som disse et værdifuldt Bidrag til Forstaaelsen af, hvordan store Befolkningsslag var stemt under Trearskrigen. Det har næppe tiltalt Grundtvig at mærke det; han haabede mod Haab, at »Folket« følte som han. Her mødte han noget helt andet i sine egne Stuer. Det har utvivlsomt bidraget til at skabe den Fjærnhed mellem Ægtefællerne, som han taler om ved Hustruens Død i 1851. Hun svækkes ydermere rent fysisk, og hun klager 29. Maj 1849: »Jeg er hvad det kan kaldes aldeles uskikket til Alt, ja i Ordets egentlige Forstand et reent Nul«¹⁷⁸).

*

Et Par Maaneder efter Rigsforsamlingens Afslutning henvendte Bondevennerne sig gennem Fr. Barfod til Grundtvig og forespurgte, om han agtede at fortsætte som Rigsdagsmand i Præstø Amts 4.; i saa Fald vilde de ikke stille nogen af deres Folk op dernede. Grundtvig svarede: Ja¹⁷⁹) og forklarer lidt senere Ingemann, at han har gjort det,

dels fordi, hvor der skal tages Beslutninger om *Danmarks* indvortes og udvortes Livs- og Døds-Forhold, maa der ikke fattes Stemmer paa *Livets* Side ... og dels fordi det ene er som Rigsdagsmand jeg i denne usikre Tid kan haabe nogenlunde at beholde mit *Frisprog* med Mund og Pen¹⁸⁰).

Vennen Peter Rørdam meddeler ham imidlertid nede fra Syd-Sjælland, at han sandsynligvis vil faa en »kold Modtagelse« i Kredsen; Bondevennernes Distriktsformænd rakker ham stadig ned, og for Resten har han jo heller ikke gjort noget selv for at holde paa sine Vælgere. Rørdam raader ham til at sende dem et aabent Brev¹⁸¹).

Grundtvig tog det som andre Tilskikkelser i sit Liv og sagde ikke engang noget om svigtende Tillid fra Menigmands Side; han talte i Almindelighed ikke om sine Krænkelser¹⁸²). Men han svarer lidt forknyt, at »har min aabne Færd som Rigsdagsmand ikke givet dem [Vælgerne] Indtrykket af Dygtighed og god Villie«, da vil han »ikke

engang om det end var klart, jeg kunde, overtale dem til at vælge mig igjen«. Og han tilføjer:

Desuden kunde jeg ikke engang, Sandheden troe, enten fortælle *hvad* jeg udrettede paa forrige Rigsdag, eller *hvad* jeg *ventede* at udrette paa den næste; thi tilsyneladende udrettede jeg saa godt som slet intet, og jeg venter endnu mindre at udrette noget paa næste Rigsdag, der uden tvivl bliver vrævelevurn ud af første Skuffe og enten aldeles daadløs eller et blindt Redskab for Ministeriet¹⁸³).

Det lød lidt trøstesløst. Men det aabne Brev blev skrevet¹⁸⁴), og Bondevennernes Ledere holdt Ord. Mudder var der vedvarende i Kredsen¹⁸⁶), men Grundtvig blev virkelig valgt den 4. December 1849¹⁸⁶).

Den 30. Januar 1850 begyndte den første *Rigsdag* sine Møder. Grundtvig blev ogsaa her et meget talende og meget virksomt Medlem. Han interesserede sig stadig levende for Forretningsordenen; der var Spørgsmaal om Formandens Ret til at fratage en Taler Ordet; der var Behandlingen af Forespørgsler og Oplæsning af Adresser¹⁸⁷). Han fremførte fortsat sine Meninger om de mest forskelligartede Sager, holdt saaledes en eftertrykkelig Tale om Bagernæring i København¹⁸⁸). Han vaagede over sund Økonomi; den 16. Februar fra raadede han paa det bestemteste Bevillinger hen i Blinde under den herskende Mellemtilstand¹⁸⁹) og paapegede senere, hvorledes Skatterne stadig blev ved at staa paa Krigsfod, saa Vaabenstilstanden kostede lige saa meget som Krig¹⁹⁰). Han kom iøvrigt tilbage til Spørgsmaalet i Efteraarssamlingen og forudsagde, at nye Forslag om Indkomstskat vilde faa en ublid Modtagelse ude i Landet; man satte Næring efter Tæring og opspiste Kapitalen¹⁹¹).

Men sit store Slag slog Grundtvig i denne Samling som »gammel »Friskytte« paa Aandens Enemærker« mod Regeringens Udkast til en Lov om »Pressens rette Brug«, der begyndte saa sørgeligt med: »Intet Skrift maa trykkes her i Riget«¹⁹²). Han paapegede i en stor Tale, 12. April, at Forslaget mindede alt for meget om det mislykkede Udkast til en Forordning fra 1844, der bar tydeligt Præg af Danske Kancellis Frygt for »Smørere« : alle, der kritiserede. Han spurgte, hvordan saadant rimede med den nærværende Tingenes Tilstand og med Kravet om, at lovlige Næring skulde være uhæmmet. Maalet syntes ikke at være Trykkefrihed, men at »drage alle Ytringer, saavel skriftlige som mundtlige, saa vidt muligt ind under Pressens Tvang«; Politihensynet var det bærende. Han førte Angrebet videre den 13. April: Følgerne af en saadan Lov vilde blive, at man maatte

ty til tyske Bøger; allerede nu var det kun »den Gyldendalske Boghandling«, der drev Forretning med danske Bøger; »vore Boghandlere tog paa Leipziger-Messe Alt, hvad vi skulle have til Sjæleføde«¹⁹⁸).

I »Danskeren« gik Grundtvig endnu haardere til Værks. Her hed det, at Udkastet »stiler paa at gøre den Danske Pens og Presses Kamp mod den Tydske . . . rent fortvivlet«. Han forudsaa, »at gode og dygtige danske Forfattere blev meget faa, fik Sulteføde og maatte endda vogte sig for at gribe ind i det virkelige Liv, naar de ikke vilde reent ødelægges ved Processer, Mulkter og Varetægts-Arrester«¹⁹⁹).

Grundtvig, der paa sine ældre Dage ikke mere ansaa sig selv for »nogen Ulykkes-Fugl«¹⁹⁵), haabede i Foraaret 1850 at kunne knuse Forslaget som Udkastet fra 1844¹⁹⁶) og fortsatte sin Kamp for »Aandsfriheden« i Efteraarssamlingen. Han spaaede nu stadig det værste, forudsagde, at »det danske Bogvæsen umulig kan trives under en saadan Opsigt«¹⁹⁷), og bebudede, at »denne Presse-Lov maaskee kan nøde mig til baade at afbryde »Danskeren« og at gaae i Landflygtighed«¹⁹⁸). Da Forslagets Vedtagelse ikke stod til at hindre, slog han fast, at »Presse-Loven« har »vundet en glimrende Seir over »Trykke-Friheden«, og regnede med Efterslægtens Tak og Bifald« for sin Kamp¹⁹⁹).

Efterslægten har imidlertid set helt andre Følger af Presseloven af 3. I. 1851, end dem Grundtvig afmaalede. Han udvandrede da heller ikke selv.

Her var det dog først senere Erfaringer, som klart gjorde Grundtvigs Varsler til Skamme. Virkelig Forargelse i Samtiden vakte han derimod med sit Indlæg ved Behandlingen af Pensionsloven. Han udviklede her, 24. Maj 1850, at Ministrene ligesom Kvinderne lagde Budget uden at gøre sig klart, hvorfra Dækningen af Udgifterne skulde komme; saadant maatte ende i Statsbankerot. Og Embedsmændene mindede ham som i Stændertiden stadig om Faraos magre Køer; efter lang og tro Tjeneste kunde nogle faa Naadsensbrød, men saa faa som muligt, og de selv og Vorherre maatte iøvrigt om Resten. Han vilde »stemme fra først til sidst mod hele dette Lovudkast«²⁰⁰). Ogsaa Invalidehjælp fandt Grundtvig ubetimelig midt under Kri-gen²⁰¹). Han udtalte ligeledes, at »Forslag om Oprettelse af Fattighuse [og] Forsørgelsesret . . . er allerede i mine Øine et stort Onde«²⁰²).

Da regnede der Protestbreve ned over Grundtvig, som han indrømmer i »Danskeren«²⁰³). Men han drog jo her i Virkeligheden blot den fulde Konsekvens af den gamle Liberalismes socialøkonomiske

Opfattelse, og »Embeds-Standen« kunde han ikke udstaa for sin Død²⁰⁴).

Men Standen trivedes, og Danmark gik ikke fallit trods det.

*

Ligesom Aaret forud førte Grundtvig samtidig i Foraaret 1850 en løbende Fægtning mod det Ministerium, der ikke havde »Folkets Tillid med Krig for Øje«²⁰⁵). Saa tidligt som den 26. Januar forlanger han i »Danskeren«, at »iaar maa der tages en rask Beslutning og den maa følges, hvis ikke Danmarks Rige skal forgaae«. Han mener, at »modige Dannemænd til at fylde *Ministerbænken* maa kunne findes«; der er ogsaa Ansvar forbundet med at vente — »Sønder-Jylland maa vindes eller tabes for Danmark«²⁰⁶). Skydnin-gen fortsættes; den 23. Februar vil Grundtvig gerne nøjes med et »maadeligt Ministerium, naar det blot viste sig villigt, modigt og dygtigt til med hele Rigets Styrke at kæmpe for dets Heelhed, Frihed og Selvstændighed«²⁰⁷). Den danske Hær har ikke engang lidt noget Nederlag, skriver han 4. April,

saa Danmarks *fortvivlede* Stilling i det nærværende Øieblik har ene og alene sin Grund i *Ministeriets Udygtighed og Modløshed*, og i den Loihed, Tvivlraadighed og Frygtsomhed, der synes at have bemægtiget sig Folket og Rigsdagen . . .

Nu, herved er vist nok for mig og de andre vel temmelig faa Dannemænd og Dannekvinder . . . *intet at gjøre* . . . thi vi kan endnu mindre omskabe Rigsdagen og Folket end vi kan omskabe Ministeriet, saa alt hvad vi kan gjøre er at *sige reent ud* . . . hvad Enden maa blive²⁰⁸).

Grundtvig mener, at han har »gjort alt hvad der stod i min Magt for at aabne mine Landsmænds Øine«²⁰⁹). Det havde han utvivlsomt ud fra sit Standpunkt, men det afgørende i denne Sammenhæng er alligevel, at han her indrømmer, at det ogsaa er »Folket«, som der er noget i Vejen med. Imidlertid skriver han til Sønnen Johan, 10. Juli 1850:

Nu, med Guds Hjelp, tør jeg haabe, vi er over det værste, ikke fordi jeg troer »Freden« eller har mærket at nogen her ovre er kommet i Aande; thi det seer i denne Henseende slettere ud, jo længere det varer . . . men fordi jeg veed, at Vorherre prøver os aldrig [over] Evne, og vi har vist faaet om-trent alt, hvad vi kan bære²¹⁰).

Den 13. Juli indleder han »Danskeren« med Digtet: »*Nu eller aldrig, du danske Mand*«²¹¹).

Det blev »nu«. Freden med Preussen 2. Juli skabte endelig fri Bane for et Felttog mod Slesvig-Holstenerne. Men Virkeligheden

rummede sin egen Alvor. Svigersønnen, Pastor Boisen, fortæller i Brev til Svend Grundtvig, hvordan »Din Moder græd og Din Fader gik heel beklemt frem og tilbage«, da de første Efterretninger kom om de haarde Kampe ved Isted og de forfærdelige Tab²¹²).

Men Sejren blev vundet, og Grundtvig udtalte, da han 7. Oktober som Aldersformand aabnede Samlingen i Folketinget, Ønske om Fred, efter Hærens Bedrifter, ved dens og Folkets og Rigsdagens Samvirken; nu støttede han ogsaa en Erklæring om, at »Danehæren har gjort sig . . . fortjent af Fædrelandet«, efter at Danebrog var blevet plantet paa Danevirke²¹³). Men ligesom han tidligere havde ment, at Krigen maatte kunne føres til Ende med et Hovedslag, ventede han nu, at Freden kunde bringes i Stand næsten fra Dag til Dag, og han læste vedblivende det Ministerium Teksten, »der underhandle om Fred, da jeg vilde havt det til at føre Krig, [og] nu vilde føre Krig, da jeg vilde havt det til at slutte Fred«²¹⁴). Danmark kunde ikke føre Krig i det uendelige og maatte derfor forhandle med »Holsten-Gottorperne«, hvis ikke om andet, saa om en Vaabenstilstand paa 10 eller 30 Aar, »hvorved Danmark beholdt Sønderjylland i Fred«²¹⁵). Han saa den væsentlige Hindring i Regeringens Ønske om at beherske Holsten, medens han gerne overlod dette Land til Preussen²¹⁶). Det afgørende var »af al vor Magt og Styrke at holde fast paa hele Hertugdømmet« Slesvig og »erklære det for et alt længe til Danmark hjemfaldent Lehn«²¹⁷).

turde vi, selv efter Isted-Slaget, der til vor anden Ret har givet os *Krigs-* *Retten*, endnu ikke *tilegne* os Hertugdømmet Sønderjylland som Guds og vort eget, da gjorde vi det *danske* Navn og Folk til et Ordsprog i Verden, naar man vilde betegne det Naragtigste, man kjendte²¹⁸).

Ulykkeligvis var noget af det sidste, Slesvig-Holstenerne og Tysskerne i det hele kunde tænke sig at lade os i fuld og uforstyrret Besiddelse af Slesvig, og man begriber ikke, at Grundtvig (senere) kunde skrive, at Herredømmet over Sønderjylland er en Sag, »hvor ingen Stormagt eller Smaamagt kan blande sig uden med himmelraabende Uret at udæske Danmark til en Dødskamp, og der er ikke mindste Grund til at tænke, at nogen af Europas Stormagter vil gjøre det«²¹⁹). — Nogen Grund var der maaske, og i hvert Fald var diplomatiske Forhandlinger heller ikke en nær saa enkel Sag, som Grundtvig forestillede sig.

Men han paastod altsaa, at den slesvigske Sag var blevet forkvaklet, »da man ikke blev staaende ved den aabenbare retmæssige Fordring, at Slesvig folkeretlig skarpt adskilt fra Holsten og det Tydske Forbund var *uopløseligt* knyttet til Danmark«, og dette fik

nu ogsaa afgørende Indflydelse paa hans Opfattelse af de folkelige Forhold i Landsdelen. Det var allerede i December 1848²²⁰), at han gjorde denne Synsmaade gældende, og i Løbet af Foraaret 1849 føres han nu ind paa den Betragtning, at »*Delingen af Slesvig eller dets uadskillelige Forbindelse med Holsten* [er] . . . igrunden for det Danske *Folkeliv* utaalelige Vilkaar«²²¹); allerede den 13. Januar skriver han, at en Deling bliver »som hiin efter den vise »Salomons Dom«²²²). Han mener ydermere, at Ministeriet gerne gik med til en Deling²²³), og udtaler i Maj Frygt for, at »et meget stort Overtal« vil være for en saadan Løsning²²⁴); imidlertid er han ved Aarets Slutning kommet til den Overbevisning, at det kun er »et lille, men høj- røstet Parti«, som arbejder herfor, og han ser det saaledes, at »dette Raad er nu vist nok baade saa fortvivlet, efter Omstændighederne saa latterligt og Folket saa modbydeligt, at det koster Overvindelse at bekæmpe det med andre end Spottens og Haanens bidende Vaaben«²²⁵).

Imidlertid »bekvemmer« han sig dog til »at tale et roligt og alvorligt Ord om *Delings-Raadets* uhyre Daarlighed«. »Har Danskerne [nemlig] ikke Mod, Fasthed og Klogskab til virkelig at *beherske* Slesvig og gjøre det saa *dansk* som mueligt, da nytter det dem vist nok ikke, at de har Mod og Magt til at indtage Slesvig«. Kongen skal regere Landet som »Konge af Danmark«, og det skal »bestyres af Kongelige Danske Embedsmænd«. Syd-Slesvigerne har gennem Oprøret mistet deres »constitutionelle Rettigheder«, hvorimod de »tro- faste Sønder-Jyder« faar fuldt Borgerskab; der vil blive taget »alt mueligt Hensyn til [de førstnævntes] Sprog, Sædvaner og naturlige Tankegang, men [man maa] intet skaane, som . . . viser sig fiendtlig mod Danmark og Danskheden«²²⁶). Og dette begrundes nærmere paa følgende Maade:

[Til] Sønder-Jylland har det Danske Folk Eiendoms-Ret, uden Hensyn paa, hvad Sindelag Indbyggerne har, og hvad Sprog, de taler, men til Hertugdømmet Holsten har det danske Folk slet *ingen Ret*.

. . . men jeg vilde gjøre Danmarks Eiendoms-Ret til hele Slesvig giældende, uden vitterlig at gjøre en eneste Slesviger Uret, saa alle Slesvigere skulde faae *saamegen* Frihed og Selvstændighed, som *Danmarks* Tarv og Sikkerhed tillod, men skulde ogsaa nødes til at nøies dermed eller flytte over *Eideren*²²⁷).

Afstanden mellem disse Paastande og dem, Grundtvig forfægtede halvandet Aar tidligere²²⁸), er iøjnespringende. Men det Standpunkt opretholdt han nu ogsaa Aaret 1850 igennem; han vil ikke »skiære [Slesvig] midt over«, og den Løsning, han tilstræber, maa »hele Europa, paa *Tydskland* nær, . . . finde aldeles ligefrem i sin Orden«,

og den er »slet ingen Ting imod hvad Østerrig nylig har gjort i Ungarn og Preussen i Posen«²²⁹) — et Argument, som afgjort skærer mere end én Vej; thi hvad der skete de nævnte Steder var højst afskyeligt. Men under alle Omstændigheder er den Betragtning, som her ligger til Grund, ikke væsensforskellig fra den, der blev det bærende i Sprogreskripterne og hele det danske Styre i Sønderjylland mellem Krigene. Og man fatter ikke, hvordan det har kunnet siges, at Grundtvig var »en hvas Modstander« af den nationalliberale Ejder-Politik, og at han efter Krigens Udbrud havde nærmet sig langt mere til Delingstanken end før*). Grundtvig troede selv, at hans Krav ogsaa her var helt andre end de Nationalliberales. Det kan man allerede have forskellige Meninger om, men at han selv endte i et Ejder-Standpunkt er givet. »Jeg gik mig ud en Sommerdag . . .« slutter med:

Det Danske Folk til Eideren skal høre
Fuglesang, som Hjerterne kan røre²³⁰).

I en Aarrække stillede Grundtvig sig nu paa Skellet ved Ejderen, og det fører lige over i hans lidenskabelige og haardnakkede Kamp mod Fællesforfatningen i 1850'erne.

*

Dengang det i April 1849 lakkede mod Enden med Rigsforsamlingen, skrev Grundtvig til sin Søn Johan: »Tscherning og jeg synes at være de eneste, som, hver med sine Øine, tager det virkelige Liv i Betragtning«²³¹). Det var en af de Ting, Grundtvig mente at have Brev paa: »Betragtningen af *det virkelige Liv* som det væsentlige«, skriver han i sin Verdenshistorie²³²), er »det første Skridt til sand Oplysning«, og han stred ærligt for at afpasse sin Holdning herefter. Den 29. Marts udtalte han i Rigsforsamlingen, at han havde lært af »Engelskmanden« og »de Gamle«,

at skal man være med at give et Folk Love, saa skal man ingenlunde lægge an paa at give det bedste, man kan optænke, men stræbe at give det bedste, de kunne og ville taale²³³).

Ingen Rettesnor kan være rimeligere, men fulgte Grundtvig i sin Bekæmpelse af Værnepligtsloven og Bestemmelser baade i Grund-

*) *H. Begtrup*: Det danske Folks Historie (2. Udg.) II 136—138. — Begtrup fortøner ogsaa Grundtvigs senere Opfattelse under Trearskrigen saa vidt muligt i sin Artikel: Grundtvigs Syn paa den sønderjydske Sag (»Højskolebladet« 14. II. 1919, se Sp. 206). Den modsatte Fremgangsmaade hos *Axel Riishøj*: Grundtvig og Sønderjylland — Vartovbogen 1949.

loven og Presseloven virkelig denne Ariadne-Traad? Og tog den Krigsførelse, han vedvarende havde ivret for, egentlig »det virkelige Liv« i Betragtning?

Der er Anledning til at spørge herom, fordi Grundtvigs svorne Tilhængere har været tilbøjelige til at se Sagen med hans egne Brilller. Det er blevet sagt²³⁴), »at det senere [har] vist sig, at Grundtvig paa mange Omraader havde et sundere Syn paa Folkets Sag end de, som dengang blev Ledere af Landets offentlige Mening og politiske Styre«. — »Folkets Sag« er naturligvis et noget svævende Begreb, men naar han stampede mod tvungen Skolegang og tvunget Fattigvæsen, kort sagt mod enhver Spire til den moderne Velfærdsstat, saa vil det »folkelige« i denne Stræben bestemt ikke blive anerkendt fra alle Sider. — Det er rigtigt, at saadan var Tiden, men Grundtvig saa altsaa ikke ud over den.

Det er ogsaa rigtigt, at han veltalende og myndigt tog Ordet for Frihedsrettigheder og mod Klasseskel ved Repræsentationsordningen. Men Grundtvig forsvarede i 1849 væsentlig den almindelige Valgrets Bevarelse, fordi den nu engang var givet Folket; det var ogsaa hans Standpunkt i 1866. Og Lighedsmand i Nutidens Betydning var Grundtvig ikke; han holdt ubetinget paa, at »Forskel maa der altid blive i en Stat«²³⁵). Saadan saa han Sagen i 1831, og 1849 skrev han i »Danskeren«:

begynder man først i *Virkeligheden* at gennemføre *det Ligheds-Princip*, der kræver, at alting, trods medfødt eller dog indgroet Forskiellighed, skal være *eens*, og at alle uden Hensyn til Skuldrene, skal bære *lige Byrder*, og alle uden Hensyn paa *Livets mangfoldige* Krav skal bære *samme* Byrder, da er Maalet, man stræber til, Prokrustes-Sengen²³⁶).

Det vil ogsaa være overordentlig vanskeligt at sige, hvad Grundtvig egentlig tog Sigte paa i Grundlovsspørgsmaalet. Han siger selv, at han ikke kan tænke sig »Rigsdagen bort«²³⁷), og en given Sag er det, at da Reaktionen satte ind i 1850'erne, saa han et Svælg befæstet mellem »Danmarks Riges Grundlov af 5te Juni 1849, som har sit Liv i det danske Folk og sin Sjæl i den virkelig folkevalgte Rigsdag«, og Udkastet til Fællesforfatningen²³⁸). Men det var navnlig, fordi Spørgsmaalet om Dansk og Tysk, om Danmark og Holsten her kom med ind. Prøvestenen bliver, om man virkelig formaar at fatte Meningen, hvor han i »Danskeren« gør Stillingen op efter »Omsvinget 1848«²³⁹). — Det var Forfatningssagen. I Spørgsmaalet om Sønderjylland var Grundtvigs Standpunkter saa skiftende, at man har kunnet tage hans Udtalelser til Indtægt fra begge Sider under den sidste Menneskealders Brydninger om Grænsedragningen.

Aldeles umiskendeligt blev Grundtvig heller ikke forstaaet af sine egne i sin egen Tid. Den 10. Juli 1850 skriver han atter til Johan Grundtvig, at naar Sønnen hører saa sjældent fra ham, skyldes det vel samme Grund, »som i det hele standser Brevvexlingen med mine fleste Venner og snart med dem alle uden Undtagelse, at jeg ikke godt kan skrive dem til uden at enten noget bliver misforstaaet, eller at der slaaes paa en Stræng, der giver Mislyd, og det vil jeg meget nødig have, fordi det gjør snarere Skade end Gavn«²⁴⁰).

Grundtvig kunde, som vi har set, heller ikke nægte for sig selv, at han havde »Strømmen imod sig«. Men dette følte saa meget stærkere paa Grund af hans usalige Hang til altid at skille sig ud fra Mængden, fra »Kiøbenhavnerne«, fra de Nationalliberale. Og her kom den kendte Svaghed i hans polemiske Form ogsaa ind; han gjorde sig nemlig langt fra altid sine virkelige eller formentlige Modstanderes Opfattelse tilstrækkelig klar. Han siger saaledes, at »Marts Ministeriet ikke blot for at hævde *Eider-Grænsen*, men for at indlemme hele Hertugdømmet Slesvig i Kongeriget Danmark indviklede os i Krigen«²⁴¹). Som bekendt hørte Slesvigs Indlemmelse ikke til Marts Ministeriets Program; man behøver blot at læse den 3. Casino Resolution. Grundtvig synes heller ikke altid at have været klar over sine egne skiftende Standpunkter. Efter Sammenstødet med Tscherning i Folketinget den 27. April 1850 skriver han i »Danskeren«, at han »var een af de faa, der *fraraadte* Krigen« i Foraaret 1848²⁴²). Det er en højst besynderlig Paastand. *Inden* 20. Marts var der overordentlig mange, som advarede mod at drive Modsætningen mellem de forskellige Dele af Monarkiet til et Sammenstød, *efter* Begivenhederne i Holsten stillede de sig ganske anderledes — ogsaa Grundtvig; allerede 5. April hedder det i et Digt: »*Danmarks Løve!* ryst din Manke!«²⁴³). Alt for ofte synes man ved Bedømmelsen af Grundtvigs Holdning at have lagt hans egen Vurdering af Modstanderne til Grund.

Treaarskrigen bragte for første Gang Grundtvig ind i Politikens »virkelige Liv«. Den foregaaende Fremstilling har prøvet at vise, hvordan han klarede Springet. Under sit nysnævnte Ordskifte med Tscherning mindede han denne sin evige Værkfælle og Modstander om, at det »kun er Tiden, der kan dømme os imellem«. Men har Tiden, naar man ser historisk paa Forholdene, givet Grundtvig Ret? Man kan næppe besvare Spørgsmaalet bekræftende. Og dog har Kendskabet til Grundtvigs Fordringer og Synsmaader under Trearskrigen sin store Interesse. Vi møder nemlig hos ham den Stemning i sin Renhed, som, ganske vist i mindre potenseret Grad, beherskede vide Kredse af det danske Folk, som bidrog til at gøre en virkelig

national Løsning af det dansk-tyske Mellemværende umulig, og som derved medvirkede til at spille Statsledelsen i Reaktionenens Hænder med de mest skæbnesvangre Følger for Fremtiden.

Men ganske bortset herfra fik de tre Krigsaars dybtgaaende og vekslende Indtryk øjensynlig en overordentlig Betydning for Grundtvigs Tanke- og Sjæleliv. I hans Digtning havde en Efterblomstring vel allerede været at mærke i den umiddelbart foregaaende Periode. Den fortsatte nu. Det er ikke rigtigt, at Muserne tier under Vaabenbraget. Der er Ædelstene fra denne Tid i hans Digterkrans: »Du som svæver end paa Svanevinger« og »Det var en Sommersorgen« blandt mange andre; der er dog ogsaa »Viser«, som i mere end én Henseende er underlødige, og som helst maa synke ned i Glemselens Grav. Men Grundtvigs Sind var blevet sat i et saa mægtigt og brusende Røre, at det uvilkaarligt gav hans almindelige Forfatterskab en ny Retning.

Vi har set, hvordan Grundtvig allerede i Begyndelsen af 1849 søgte Fred ved at vende tilbage til Middelalderen. Et Aarstid senere siger han, at han trænger »igrunder ogsaa til den Tid, det tager at skrive »Danskeren«, for endnu, før Pennen drætter af Haanden, at faae »Haandbogen i Verdens-Historien« skrevet færdig og faae endnu to nye Haandbøger skrevet, den ene i »Kirkens« og den anden i »Nordens« Historie, som jeg er sikker paa, alle mine Læsere og Læserinder gierne tog af mig i Sjælegave«. Men »Danskeren« »som et Ugeblad er en Dagtyv«, der hindrer ham i at udføre disse Planer²⁴⁴).

Imidlertid gik »Danskeren« ind, som Aaret 1851 gik ud, og allerede i Foraaret 1854 holdt Grundtvig Forelæsninger over Høi-Nordens Historie for en Kreds af »Dansk Forening«s Medlemmer. Den sidste blev trykt i Tidsskriftet »Dannebrog« (1854, Nr. 25), og vi kan skønne noget om Foredragenes almindelige Retningslinjer af andre Artikler (1853, Nr. 28—29), men de fremkom aldrig som Bog. Derimod begyndte »Dansk Kirketidende« samme Efteraar Offentliggørelsen af Grundtvigs Kirkekvad »Christenhedens Syvstjerne«. Det fik en Slags Forklaring i de Forelæsninger, han 1861—63 holdt i sit eget Hjem, og som udkom 1871 under Titlen: »Kirke-Speil eller Udsigt over den christne Menigheds Levnetsløb«. Det var Løftet om en Haandbog i Kirkens Historie, som her var blevet indfriet. Grundtvigs Tanker var kommet ind paa gamle Veje; i 1855 kunde ogsaa »Kirkelig Samler« bringe den første af de Afhandlinger, der i 1868 fremkom som Bog: »Den Christelige Børnelærdom«; og han saa atter historiske Syner. Det er en ny, skabende Grødetid. Efterhaan-

den satte Alderen selvsagt Grænser ogsaa for Grundtvigs Virksomhed; han skrev stadig, men hvad der nu gik i Trykken af nyt var ikke meget. Alligevel minder hans aandelige Indsats i 1850erne om, hvad han ydede tyve Aar tidligere paa Højdepunktet af sin Forfatterbane.

Det skyldes vel ikke alene Treaarskrigens flammende Oplevelser og de vekslende Omvæltninger, der samtidig foregik ude i Europa. Personlige Forhold spillede ogsaa ind — først og fremmest Grundtvigs korte, men eventyrligt lykkelige andet Ægteskab. Imidlertid var det, som han selv siger, Kampen »for Danmarks Tilværelse, hvori vi begge tog den meest levende Deel«, der forenede ham og Fru Marie i et »inderligt, uopløseligt Venskab«. Treaarskrigen fik ogsaa langt ud over dens eget Tidsrum og de Forhold, den førte Grundtvig ind i, en gennemgribende Betydning for hans Liv og Gerning.

En nærmere Redegørelse for en Del af de mere almindelige Betragtninger i ovenstaaende Afhandling vil findes i min Bog: Grundtvig som Samtidshistoriker (1950).

KILDEHENVISNINGER

¹⁾ Danskeren III 119. ²⁾ Danske Folkefester, en Røst fra Dansk Samfund 23. ³⁾ Danskeren II 801. ⁴⁾ Grundtvig og Ingemann, Brevvexling 234. ⁵⁾ Fr. Rønning: N. F. S. Grundtvig IV I 116 flg. ⁶⁾ anf. S. II. ⁷⁾ III Bind kom 1842—43, men hører sammen med 30'ernes Produktion. ⁸⁾ N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treaarskrigen. En Brevvexling 210. ⁹⁾ De Historiske Minders Betydning 18. ¹⁰⁾ Jørgen Bukdahl: Derfor bære Blus vi med Glæde 20. ¹¹⁾ Dannebrog 1855, Nr. 34—35, Sp. 9. ¹²⁾ Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II 377—78. ¹³⁾ Tre Aarskrigsbreve 23. ¹⁴⁾ Poetiske Skrifter VII 49. ¹⁵⁾ Tre Aarskrigsbreve 13—14, 60—61, 70—71. ¹⁶⁾ Brage-Snak 135. ¹⁷⁾ Danskeren I 532. ¹⁸⁾ Danskeren I 74. ¹⁹⁾ samme 116. ²⁰⁾ Breve fra og til Gr. II 457. ²¹⁾ Birkedal: Personlige Oplevelser i et langt Liv II 56—57; smlgn. tilsvarende Oplysninger fra Fr. Barfod (Rikard Petersen: Fr. Barfod 214, 221). ²²⁾ Danskeren I 33. ²³⁾ Danskeren I 591, 585. ²⁴⁾ samme 89, 94. ²⁵⁾ samme 76—78. ²⁶⁾ samme 100—01 flg. ²⁷⁾ Rønning IV I 136. ²⁸⁾ Dannevirke I 23. ²⁹⁾ Danskeren Nr. 1 1848. ³⁰⁾ Artikelserien: Den Danske, den Tydske og den Franske Sag begynder 29. III 1848 og slutter 28. VI. ³¹⁾ Karakteristiske Eksempler i Sommermaanederne 1849. ³²⁾ Tre Aarskrigsbreve 67, 124—25. ³³⁾ Nr. 19 Tale af Flor, som han ikke fik Lejlighed til at holde i Rigsforsamlingen; Digt i Nr. 31; Tale af F. Bojsen i Nr. 45. ³⁴⁾ Danskeren II 53, 681. ³⁵⁾ Danskeren I 139. ³⁶⁾ Tre Aarskrigsbreve 12, 66, 79. ³⁷⁾ Danskeren I 207, 08. ³⁸⁾ samme 120, 27. ³⁹⁾ Danskeren I 114, 30—31, 19. ⁴⁰⁾ samme 26, 335. ⁴¹⁾ Danskeren I 89—90, 93. ⁴²⁾ Foruden i Danskeren mærker vi Genlyd af det i »Kjøbenhavnsposten« 16. og 18. III 1848, jfr. Nord og Syd 1848 III 207. ⁴³⁾ Danskeren I 119—20. ⁴⁴⁾ Danskeren I 120, jfr. 450—51. ⁴⁵⁾ Danskeren I 183—84. ⁴⁶⁾ Danskeren I 184, 190.

47) Vennemødet 1871, S. 60—61, 93. 48) Danskeren I 324, 321 flg. 49) Danskeren I 267, 289 flg., jfr. hertil: Digtet »Nordens Aand og Danmarks Lykke« (297) samt Frispillernes Krigsang (315—17). 50) Danskeren I 283, 285. 51) Danskeren I 344. 52) Danskeren I 346, 347—48. 53) Danskeren I 435—36. 54) Se min Bog: Det var i 48 S. 125 flg. 55) Danskeren I 387, 390. 56) samme 449—50, 458. 57) Tre-Aarskrigsbreve 77. 58) samme 64. 59) samme 82. 60) *Kaj Thaning* i Grundtvig-Studier 1949. 61) Danskeren I 152. 62) samme 225 flg., 234, 235 flg. 63) Danskeren I 404. 64) Danskeren I 491. 65) Tre-Aarskrigsbreve 131. 66) Danskeren I 551. 67) Tre-Aarskrigsbreve 168. 68) Danskeren I 509, 508—09, 510, jfr. 523—24. 69) Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen (1848—49), Sp. 315, 433. 70) Danskeren I 174. 71) *H. F. Rørdam*: Peter Rørdam II 99, jfr. Tre-Aarskrigsbreve 78. 72) Beretning 253. 73) Beretning 294. 74) Fædrelandet 10. XI. 48. 75) Beretning 318. 76) Beretning 253—54, 290—91. 77) Danskeren I 598, 602. 78) Beretning 1661, 1660. 79) Beretning III 318—19, jfr. 321, 346—47, 350, 354, 356—57. 80) Danskeren I 501, jfr. 593 flg. 81) Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed S. VIII. 82) Beretning 254—56. 83) samme 359—60. 84) Beretning 415—17. 85) »Fædrelandet« 10. XI. 1848. 86) Beretning 312, 317. 87) Beretning 337. 88) Danskeren I 583. 89) Beretning 808. 90) Beretning 808—10. 91) Danskeren II 15. 92) Danskeren II 41—43. 93) Beretning 1140—41. 94) samme 1453, jfr. 1559. 95) Beretning 465. 96) Danskeren I 645, 647, 649, 655. 97) Beretning 1453. 98) Tre-Aarskrigsbreve 180. 99) Danskeren II 17, 97 flg. 100) Danskeren II 19. 101) Beretning 192—98. 102) Danskeren I 369. 103) Danskeren II 153. 104) samme 157—58. 105) Beretning 1432—33. 106) samme 1565—66. 107) Beretning 1666. 108) samme 1584. 109) Beretning 2891, 2703, 2496. 110) samme 2879. 111) samme 2601. 112) samme 2616, 2722, 3218—19, 3225, 3338, 3392, 3399. 113) samme 3089, 3069—70, 3059—60. 114) 2612, 2618. 115) Beretning 2607, 2609, 2585—86, 2591—92, 2593. 116) samme 2634, 2653—54, 2666, 2667. 117) samme 3287—88. 118) samme 1664. 119) Smlgn. Tre-Aarskrigsbreve 268. 120) Beretning 2688, 2740. 121) samme 2745—46, 2748—49. 122) samme 1677—78. 123) Beretning 2873—74. 124) 1797, jfr. 1800. 125) Beretning 1886—88. 126) Beretning 2269—73, 2274, 2275—76. — Det er disse Særrepræsentationer, Grundtvig foreslog at kalde »Lands-Thing og By-Thing« (Danskeren II 133—134). Tanken bag dette er den samme, som ligger til Grund for Forholdstalsvalg, men denne Ordning ansaa Grundtvig iøvrigt nærmest for »et Tallosteri«. Rigsdg. Tid. Extraord. Session 1855 Ft. 450. 127) Se f. Eks. Mands Minde 101—02. 128) Danskeren II 60. 129) Beretning 1927—28. 130) Beretning 2127—29. 131) samme 2203—04. 132) Danskeren III 281—82. 133) Beretning 2985—86, 3135—36. 134) Tre-Aarskrigsbreve 268. 135) Beretning 3647, smlgn. Artikel i Danskeren 2. VI. 1849. 136) Danskeren II 562. 137) Tre-Aarskrigsbreve 219, jfr. Danskeren II 635—36. 138) Tre-Aarskrigsbreve 232. 139) samme 173, 217 jfr. 251, 198. 140) samme 198. 141) samme 220. 142) Danskeren II 682—83. 143) Danskeren II 569. 144) Poet. Skrift. VII 74. 145) Danskeren II 163—67, 173. 146) samme 185—88. 147) Danskeren II 227, 229, 231—32, 232—33. 148) samme II 317, 37, 318, jfr. 417. 149) Danskeren II 374, 378—79, 379—80. 150) Danskeren II 445. 151) samme 458, 438. 152) samme 509. 153) Danskeren II 441. 154) *H. F. Rørdam* II 129. 155) Tre-Aarskrigsbreve 284. 156) Danskeren II 458. 157) Danskeren II 499, 500, 503, 504, 504—05. 158) Danskeren II 507—08. 159) samme 721 flg., jfr. III 431—32. 160) samme II 745—46. 161) Danskeren II 514, 515. 162) *H. F. Rørdam* II 140. 163) Danskeren II 799. 164) Rigsdagstidende, 1. Session 1850, Folketinget, Sp. 56, 57. 165) Tre-Aarskrigsbreve 287, 281. 166) Helligtrekongerlyset (1814), Forord og S. 7. 167) Danskeren II 237—38. 168) cit. ovf. S. 78.

¹⁶⁶) Rigsdg. Tid., 1. Sess. 1850, Ft. 3659—61. ¹⁷⁰) Tre-Aarskrigsbreve 58—59, smlgn. a. St. ¹⁷¹) Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie 8. ¹⁷²) Tre-Aarskrigsbreve 69, 66, 50. ¹⁷³) samme 132. ¹⁷⁴) samme 281. ¹⁷⁵) Smlgn. ovf. S. 59. ¹⁷⁶) Tre-Aarskrigsbreve 48, 50. ¹⁷⁷) samme 191, 251, 397. ¹⁷⁸) Tre-Aarskrigsbreve 258. ¹⁷⁹) *H. F. Rørdam* II 131. ¹⁸⁰) Grundtvig og Ingemann 305. ¹⁸¹) *H. F. Rørdam* II 141, jfr. 139. ¹⁸²) Tre-Aarskrigsbreve 138. ¹⁸³) *H. F. Rørdam* II 142. ¹⁸⁴) Danskeren II 733—35. ¹⁸⁵) *H. F. Rørdam* II 143 og flg. ¹⁸⁶) Tre-Aarskrigsbreve 335. ¹⁸⁷) R. T., 1. Sess., 1850, Ft. 225—26, 213—14, 231—32. ¹⁸⁸) samme 2010—14. ¹⁸⁹) samme 608—09, jfr. 1299—1301. ¹⁹⁰) samme 2476, 2726. ¹⁹¹) R. T. 1850, 2. Sess., 1208—09, 1211. ¹⁹²) Danskeren III 162, 161. ¹⁹³) R. T. 1850, 1. Sess., Ft. 2894—95, 2939, 2941, jfr. 6647—48. Grundtvig gentog Bemærkningen om den Gyldendalske Boghandel i Efteraarssamlingen og føjede til, at der ogsaa kun var ét københavnsk Trykkeri: Schultz (R. T. 1850, 2. Sess., Ft. 859 flg.). ¹⁹⁴) Danskeren III 171, 173. ¹⁹⁵) samme 812. ¹⁹⁶) samme 249. ¹⁹⁷) R. T. 1850, 2. Sess., Ft. 859 flg. ¹⁹⁸) Danskeren III 815. ¹⁹⁹) samme 801; R. T. 1850, 2. Sess. Ft. 2446. ²⁰⁰) R. T. 1850, 1. Sess. Ft. 5169—74, 5401, 5760—61, 5785—86, 5790. ²⁰¹) samme 5243—44. ²⁰²) samme 5703. ²⁰³) III 337. ²⁰⁴) Danskeren I 374, III 348 flg., 632 flg. ²⁰⁵) R. T. 1850, 1. Sess. Ft. 1299—1301. ²⁰⁶) Danskeren III 39, 41, 46. ²⁰⁷) samme 107. ²⁰⁸) samme 205—06. ²⁰⁹) Danskeren III 206. ²¹⁰) Tre-Aarskrigsbreve 400. ²¹¹) Danskeren III 417. ²¹²) Tre-Aarskrigsbreve 410. ²¹³) R. T. 1850—51, 2. Sess., Ft. 1, 54—55. ²¹⁴) Danskeren III 692. ²¹⁵) samme 696—97. ²¹⁶) samme 489, 535—36, 428—29. ²¹⁷) Danskeren III 530—31, 532. ²¹⁸) samme 535. ²¹⁹) Danskeren IV 188—89. ²²⁰) samme I 612. ²²¹) Danskeren II 318. ²²²) samme 14. ²²³) samme 605. ²²⁴) samme 318. ²²⁵) samme 701. ²²⁶) Danskeren II 770, 776, 776—77, 778—79. ²²⁷) Danskeren II 765, 775. ²²⁸) Se ovf. ²²⁹) Danskeren III 474, 534. ²³⁰) Danskeren III 499. ²³¹) Tre-Aarskrigsbreve 232. ²³²) Haandbog i Verdens-Historien II 250. ²³³) Beretning 2270. ²³⁴) *Holger Begtrup*, anf. Værk II 134. ²³⁵) Politiske Betragtninger (1831) 25. ²³⁶) Danskeren II 45—46. ²³⁷) Tre-Aarskrigsbreve 454. ²³⁸) R. T. Extraordn. Sess. 1855, Ft. 442. ²³⁹) Danskeren II 561 flg., III 321, IV 593 flg. ²⁴⁰) Tre-Aarskrigsbreve 399. ²⁴¹) Danskeren II 767—70. ²⁴²) Danskeren III 275. ²⁴³) samme I 46. ²⁴⁴) Danskeren III 13.

Siden dette blev skrevet, har Prof. Troels Fink i »Jydske Samlinger« N. R. 1, I offentliggjort en Afhandling om »Grundtvig og Sønderjylland«.